

"תורה כשתי תורות"

שיטת הרב וייצמן ושיטת הרב שרלו ב'תורת ארץ ישראל'

- א. מבוא: 'משבר' לימוד הגמרא
- ב. תורת ארץ ישראל
 1. תורת ארץ ישראל בכתבי הרב קוק
 2. תורת ארץ ישראל בדורנו
 3. המוטיבציה ללימוד תורת ארץ ישראל
- ג. 'דרכי הלימוד של תורת ארץ ישראל' – הרב וייצמן
 1. פנימיות התורה
 2. מקורות
 3. מתודות
- ד. 'ההלכה הנבואית' – הרב יובל שרלו
 1. הלכה נבואית
 2. מקורות
 3. מתודות
- ה. בין שתי תורות
 1. סיכום
 2. נקודות המחלוקת
 3. בין תורה לחברתה

א. מבוא: 'משבר' לימוד הגמרא

בעשור האחרון מתנהל בחוגי הציונות הדתית דיון ציבורי סביב לימוד הגמרא בישיבות התיכוניות. ה'משבר' נידון ארוכות מעל דפי העיתונות של הציונות הדתית, ופרנס מאמרים רבים, פאנלים, כנסים, ודיונים חינוכיים. הסברים רבים ניתנו לתופעת ירידת קרנה של הגמרא בעיני התלמידים, וכמספר ההסברים כן מספר הפתרונות.

לדעת הרב אהרן ליכטנשטיין¹ למשל, התלמוד הינו לימוד קשה ותובעני שאינו שווה לכל נפש, והניסיון להעניק לכל תלמידי החמ"ד חינוך תלמודי – בטעות יסודו. על כן הציע הרב ליכטנשטיין את הפתרון הקיצוני מכולם. לטענתו, יש לחדול מן המאמצים לחנך את כלל התלמידים בחינוך תלמודי-ישיבתי, ותחתיו יש לאמץ חומרי למידה עממיים יותר, כמו 'משנה תורה' ומקורות הלכתיים אחרים.

לעומתו, היו שטענו שצורת דף הגמרא והמתודה התלמודית המורכבת מבחינה לוגית הם המהווים את הקושי המרכזי. לקשיים כאלו, יש לתת פתרונות טכניים שיהפכו את הגמרא לידידותית יותר למשתמש. ביניהם סידור הסוגיות בטבלאות ותרשימי זרימה ושימוש בצבעים שונים למהלכי הגמרא.

היו שטענו שההרכב ההיסטורי רב הרבדים של הגמרא הוא אשר יוצר את הקושי של התלמידים. טענה זו עומדת ביסוד שיטת הרבדים² ללימוד התלמוד. שיטה זו 'מפרקת' את סוגיות הגמרא למימרות ושלבים, ומסדרת את הכל לפי סדר כרונולוגי.

מלבד פתרונות אלו, שהמשותף לרובם הוא ניסיון לגשר על פער מתודי, היו שראו את מוקד הבעיה דווקא בפער המנטלי, בסוגיות לא רלוונטיות, ובנושאים לא מעניינים. פתרונותיהם היו בתחומי אופי הלימוד. היו שטענו שיש לתת בפני התלמידים סוגיות הלכתיות בעלות השלכות אקטואליות, כדי לחבר את התלמוד לעולמם שלהם. כזו היא, למשל, שיטת 'יסודות'. גם במרכז ישיבות בני עקיבא סברו כך, ובשנים האחרונות הם מוציאים קובץ מאמרים המלווה את המסכת הנלמדת, ומסייע לר"מ לחבר את הגמרא לעולמם של התלמידים.³

ברוח זו סברו גם אלו שקראו לשילוב של שיטות מחקר מודרניות בתוך דרכי הלמדנות המסורתיות.⁴

1. 'הוראת הגמרא בישיבות התיכוניות', שנה בשנה, היכל שלמה מ"א, (תשס"א), עמ' 315-327; וראה את תגובתו של הרב יהודה ברנדס, "תורה מה תהא עליה", 'הצופה' ה' סיוון (תשס"א) עמ' 8.
2. על שיטת הרבדים ראה: אלישיב יהושע דוד, "הרקע העיוני לשיטת רבדים", צהר, טו (תשס"ג) עמ' 35-54; אריאל שמואל, "בין מקור ובין פרשנותו – עיון בסוגיות שעלו בדיון סביב הרבדים", שם, עמ' 65-76; הרב יצחק שילת, על "שיטת רבדים", שם, עמ' 77-81; אלישיב יהושע דוד, "עוד על שיטת רבדים", צהר, טז (תשס"ד), עמ' 157-161; אריאל שמואל, "הגמרא ועריכתה", שם, עמ' 55-64.
3. עמיטל בראלי טוען (גישתו החינוכית של הרב נריה להוראת התלמוד, שמעתין, 171 (תשס"ח), עמ' 100-102) שזו גישתו של סבי מורי, הרב אברהם צוקרמן, שמעורב באופן משמעותי בקו החינוכי של המרכז.
4. ראה למשל: מנחם כהנא, "מחקר התלמוד באוניברסיטה והלימוד המסורתי בישיבה", מתוך: מנחם כהנא (עורך), בחבלי מסורת ותמורה – אסופת מאמרים לזכרו של אריה לנג, (רחובות תש"נ), עמ' 113-142; הרב חיים נבון, "הלימוד הישיבתי ומחקר התלמוד האקדמי", אקדמות, ח (כסליו תש"ס), עמ' 125-146; הרב שג"ר, בתורתו יהגה, אלון שבות (תשס"ט), עמ' 149-180.

השיטות שסקרנו הן רק קצה הקרחון של הסערה שמחוללת בעיית המוטיבציה ללימוד גמרא. השיח הסוער עורר לבחינה מעמיקה ופורייה במכלול רחב של מרכיבים: למן דרכי הלימוד והמקורות, עבור דרך מטרות הלימוד, ועד לדרך החינוכית כולה.

המשבר במבט היסטורי

על אף התחושה של מתנכים רבים שבפניהם משבר ראשון מסוגו, אשר מהווה איום לדורות, נראה שבראיה היסטורית המשבר איננו חדש. כבר בימי התנאים אנו מוצאים שהמון העם העדיף לשמוע שיעורים באגדה המושכת את הלב, ולא בעיון הלכתי המאמץ את הראש.⁵ בדילוג היסטורי רחב מתקופת התנאים, ובמבט חטוף מאחורי הכתף אל ליטא שלפני כמאתיים שנה, אנו מוצאים משבר דומה במאפייניו למשבר הנוכחי.⁶ גם בכתבי הראי"ה, שחי בראשית המאה הקודמת, ניתן למצוא רמזים לקשיים בלימוד הגמרא.⁷ בזמן הפולמוס הגדול כתב אבי מורי הרב מאיר צוקרמן מאמר ב'הצופה', בו טען שהשבר טומן בחובו ניצנים של צמיחה חדשה. נדמה לי שבראיה היסטורית רחבה ניתן לומר שאכן המשברים בעולם הלימוד היו מקפצה להתפתחויות חדשות ולפריצות דרך בעולם התורה.⁸ כיום, ברוך ה', כבר ניתן לחוש באופן ממשי באותם ניצני אביב של פריחה והתחדשות במרחבי לימוד הגמרא.

יתרה מזאת, נראה לי שפולמוס לימוד הגמרא מהווה ביטוי לסערה רוחנית כללית המתרחשת בדורנו. יעידו על כך הפולמוסים המקבילים על מהפיכות בעולם הדתי והחינוכי. התפתחות לימוד הגמרא היא רק חלק ממהלך רוחני רחב היקף שבא לידי ביטוי בפריחה

-
5. בראשית רבה נח, ג: "רבי עקיבא היה יושב ודורש והצבור מתנמנם בקש לעוררין אמר [...] ועוד כאלה. אולי המשבר קשור בתפוצת הלימוד ההמונית ובפנייה לכל השכבות (כפי שכתב הרב ליכטנשטיין, וכך סובר גם הרב היימן, מפתחי שיטת 'רבדים'). בזה עצמו יש מרכיב גאולי. מסתבר שאין שינוי ביחס אל התורה, אלא שהתורה פונה לאוכלוסייה רחבה הרבה יותר, וב'פריפריה' החברתית החדשה שנחשפת ללימוד הגמרא מתגלות בעיות.
 6. רפאל שוח"ט, "יסודות משיחיים בלימוד תורה", בתוך: משה חלמיש, יוסף ריבלין, רפאל שוח"ט (עורכים), הגר"א ובית מדרשו (רמת גן 2003), עמ' 160-163.
 7. על עצם הקושי שבלמוד גמרא: "השאלה נשאלת, מוצאים איזה תוגה נסותרת בלימוד הגמרא [...]" (שמונה קבצים א, קפח). מפסקאות אחרות בעין איה נראה שהיתה התרחקות מלימוד זה בגלל הקושי שבו, ראה: שבת פרק ב, קא; ברכות פרק ט, שדמ.
 8. יחס כזה, הבוחן את המשבר במבט היסטוריוסופי כחלק מתהליך א-לוהי של התפתחות התורה וגאולת האומה, ניתן למצוא גם בדורות הקודמים. ראה מאמרו של שוח"ט בהערה 6 על המשבר בשיבות ליטא, וייחוסו לגאולה; על המשמעות המשיחית של משבר לימוד התורה כתב גם הראי"ה (פנקס הדפים ג, 10): "יש בקורת אפילו החצפנית שבאה על דברי חז"ל בתלמוד, שהיא מפני שהאמוראים הם מבחינת א-להים דקטנות, וההתנוצצות דגדלות שבאורו של משיח כאילו רוחה את הקטנות, על כן מתעוררים קטרוגים וחוצפות [...]".

רוחנית, בריבוי תנועות וגוונים ובבתי מדרש וישיבות המוליכים דרכים חינוכיות חדשות ומגוונות.

להלן אנסה להשוות שני בתי מדרש הרואים בדרך הלימוד שלהם חידוש גאולי וארצישראלי. זכיתי ללמוד גם בישיבת מעלות, אצל הרב יהושע ויצמן, וגם בישיבת פתח תקווה, אצל הרב יובל שרלו. לשניהם יש אמירה חדשה ומיוחדת בתורה ובדרכי לימודה, אך שניהם עושים זאת לא מתוך נסיון לפתור בעיה או להתמודד עם משבר, אלא מתוך הבנה ומחוייבות לתביעה א-לוהית בדור הגאולה לקפיצת מדרגה שחייבת לבוא.

קודם הצגת הדברים וניתוחם, ראיתי לנכון להעיר הערה מתודית: כאשר אנו באים לעמת בין שתי תפיסות עולם, או בין שני בתי מדרש שונים, עלינו לקחת בחשבון שבתיאורם אנו בונים שני טיפוסים טהורים שאינם קיימים במציאות. ישנם מאפיינים אשר נגדיר אותם כמייחדים בית מדרש אחד, אך גם מבית המדרש השני אינם נעדרים, וישנם מאפיינים נוספים שלא נציין אותם, כי אינם רלוונטיים לנושא שבו אנו עוסקים. לדוגמא, אם אנו מגדירים את הזוהר כאחד מהמקורות האופייניים של הרב ויצמן, אין זה אומר שלא נמצא אותו אצל הרב שרלו, כפי שאכן נמצא בשיעור כללי של הרב שרלו על היזק ראייה. בנוסף, אם איננו מגדירים את התוספות כמקור אופייני לרב ויצמן, אין זה מלמד כלל וכלל שהוא לא משתמש בו. לשם כך אנו נוקטים במתודה הטיפולוגית, כלומר, אנו משרטטים טיפוסים טהורים על פי מאפיינים בולטים ומרכזיים.⁹

ב. תורת ארץ ישראל

הקשר בין ארץ ישראל לבין לימוד התורה באופן כללי, והמושג 'תורת ארץ ישראל' כלשונו, נזכרים בדברי חז"ל במספר מקומות. עולה מדבריהם שיש ייחוד ומעלה בתורה של ארץ ישראל על פני תורת חוץ-לארץ. לדבריהם,¹⁰ "אין תורה כתורת ארץ ישראל". רבי יוסי בן חלפתא ממליץ לבנו:¹¹ "אתה מבקש לראות את השכינה בעולם הזה? עסוק בתורה בארץ ישראל". רבי זירא שעלה מבבל לארץ ישראל, ישב מאה תעניות כדי לשכוח את תורתה של בבל.¹² הוא ורבי ירמיה, שעשה עלייה כמותו, מייחסים יתרון לאוירה של הארץ,¹³ מכנים את בבל 'ארץ חשוכה',¹⁴ את תלמודה 'חשוך',¹⁵ ואת אנשיה 'טיפשים'.¹⁶

9. על הטיפולוגיה ראה: הרב יוסף דב סלובייצ'יק, איש ההלכה, עמ' 39-40; מיכאל רוזנק, "תורה ודרך ארץ בזמננו",

ניב המדרשיה, טו-יז (תשמ"ג-תשמ"ד), עמ' 228-229 ובעיקר בהערה 7.

10. ויקרא רבה יג, ה

11. מדרש תהלים קה

12. בבא מציעא פה, א

השאלה הראשונה שעולה היא: מהי תורת ארץ ישראל?
ניתן להסביר כי תורת ארץ ישראל זוהי התורה שנכתבה בארץ – משניות, מדרשים ותלמוד ירושלמי.¹⁷ ניתן גם להסביר שזו תורה הנלמדת בארץ, כפי שעולה ממאמרו של רבי יוסי בן חלפתא לעיל.
שאלה נוספת, על גבי הראשונה היא, מהי מעלתה המיוחדת של תורת ארץ ישראל, ומכוח מה היא באה לה?
ניתן להסביר כי השמועות והמסורות בארץ ישראל היו אמינות ומבוססות יותר בשל קרבתן למקור.¹⁸ יש המסבירים¹⁹ את ההבדל במתודה שבין התלמודים – בעוד הבבלי מברר כל דין במהלך ארוך של קושיות ותירוצים, שלא תמיד בהירים ללומד, הירושלמי מברר את דבריו בצורה קצרה וחתוכה. ניתן גם להסביר שללמוד התורה בארץ ישנה מעלה איכותית-רוחנית מיוחדת.²⁰

13. בבא בתרא קנח, ב

14. פסחים לד, ב

15. שם וסנהדרין כד, א

16. נדרים מט, ב; כתובות עה, א

17. כך ניתן להבין מהמדרש (ויקרא רבה יג, ה): "וזהב הארץ ההיא טוב – מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל ואין חכמה כחכמת א"י. שם הבדולח ואבן השהם – מקרא משנה תלמוד הלכות ואגדות". במבנה המדרש מופיעים כאברים מקבילים המונחים 'תורת ארץ ישראל', 'חכמת ארץ ישראל' והפירוט 'מקרא משנה תלמוד הלכות ואגדות'.

18. כך עולה מהרשב"ם (בבא בתרא קנח, ב) המבאר את דברי רבי זירא "אורא דא"י מחכים": "משעליתי לא"י נתתי את ליבי לצאת משיטתי הראשונה ולעמוד על אמיתת הדברים" – רבי זירא מנסה למחוק מראשו את הידע התורני הבבלי, בגלל נחיתותו האובייקטיבית "באמיתות הדברים".

19. שיטה זו מרצה הרב צבי יניר בשיעוריו על הירושלמי בישיבת ההסדר בפתח תקווה.

20. ראה שו"ת חת"ם-סופר יורה דעה, רלג, שם הוא חותם את תשובתו בחרוז הבא: "הכותב דבריו יתיב בארעא דחשוכא/ ומילין לצד עילאה ממלל ברוח נמוכה/ ואולי לכשיגיעו הדברים לארץ נכוחה/ יתעלו ויתקדשו פי שניים בחכמה ובתבונה ובכל מלאכה/ ועל דרך זה נתעלה תלמוד בבלי על ירושלמי אחר שנתקבל שם והיתה הרוחה/ בדין ובהלכה".

הרב קוק (דעת כהן, עמ' קעח; וראה גם הסכמות הראי"ה, כ) כתב על דבריו: "הרינו רואים שדברי תורה אפילו שכבר נכתבו בחו"ל מתעלים הם כשבאים לארץ ישראל". ובאורות התורה יג, ז: "המאמרים והאותיות יכולים להיות נקחים ביד וללכת ממקום אל מקום. מארץ אל ארץ, עם הולכי גולה, אבל הנשמה הפנימית שלהם, נשמת א-להים חיים, ברוממות טהרתה, המצורפת אל האור העליון והתקוה הכללית, המוחשת לעין ומושרשת בכל שעל וצעד של אדמת קודש, של ארץ חיים וגיא חזיון, היא נראית ומתגלה רק במקומה בארץ ישראל".

מעלה זו ניתן להסביר הן בנתונים גלויים ואובייקטיביים כמו טבע הארץ הנוח ביחס לבבל,²¹ בקדושתה ויתרונה הסגולי של ארץ ישראל על פני ארצות שאר העמים,²² או באופיים הנוח של תלמידי החכמים שבארץ ישראל.²³

1. תורת ארץ ישראל בכתבי הרב קוק

במשנתו של הרב קוק מיוחד חלק משמעותי לערכה של ארץ ישראל וסגולותיה. הרב קוק כותב רבות על קדושתה של הארץ, על מעלותיה הרוחניות המיוחדות, ועל הקשר בין עם ישראל לארצו. אחד האופנים בהם באה קדושתה המיוחדת של ארץ ישראל לידי ביטוי היא בתורתה, ועל כן המונח "תורת ארץ ישראל" על השלכותיו השונות מוזכר רבות ומתבאר באריכות בכתבי הרב קוק השונים. נציין כאן בקצרה כמה נקודות מרכזיות ביחס לתורת ארץ ישראל:

א. העיתוי

הרב קוק מדגיש במקומות רבים שתורת ארץ ישראל איננה רק מושג גיאוגרפי, אלא גם מושפעת מציר הזמן. לא רק נוכחותינו בארץ היא זו המכריחה אותנו לעסוק בתורת ארץ ישראל, אלא גם העובדה שאנו נמצאים בתהליך הגאולה, שחלק ממנו הוא גאולת התורה. יתירה מזאת, מכיוון שהגיע זמנה של תורת ארץ ישראל להופיע, כל עוד אינה מופיעה העדרה מסב נזקים רוחניים וריחוק ודחייה מהתורה בהופעתה הנוכחית. על כן יוצא הרב בקריאות לתלמידי חכמים בארץ ישראל להתאמץ וללמוד את תורת ארץ ישראל.²⁴

ב. כלליות

תורת חו"ל מביטה על המציאות דרך פרטיה. העיסוק התורני נעשה דרך דיון בפרטי ההלכות והדינים, והיחס לעם ישראל נעשה דרך הפנייה אל היהודי הפרטי. לעומת זאת, תורת ארץ ישראל סוקרת את המציאות מן הכלל אל הפרט, מהאומה כולה אל אנשיה היחידים, מעקרונות התורה הכלליים אל פרטי המצוות:²⁵

21. ריב"ש, מובא ב'שיטה מקובצת' כתובות עה, א.

22. שיטה מקובצת שם, בשם "יש מי שכתב".

23. ראה סנהדרין כד, א.

24. עיין אורות התורה יג, ב ואגרות הראי"ה כרך א (ירושלים: מוסד הרב קוק, תשס"ב) עמ' קיא – קיד.

25. עיין אורות התורה יג, ג, ו. תלמידו של הרב קוק, רבי יעקב משה חרל"פ, רואה בנקודה זו את ההבדל בין התלמוד הבבלי למקבילו הירושלמי. ראה הד הרים, אגרת לו.

בא"י [...] הרוח הכללי [...] הוא הרודד את הפרטים, הוא המרחיב את ההלכות, הכל מלמעלה למטה. מה שא"כ בחו"ל. רוח כללי קדוש א"א לשאוף באויר טמא ועל אדמה טמאה. אלא כל פרט ופרט מן התורה מעלה איזה ניצוץ, איזו הארה.

אגרות הראי"ה א, צו

בהיבט זה, חידושה של תורת ארץ ישראל רחב הרבה יותר מדרכי לימודה של תורה. היא קשורה ומשפיעה גם על אופני עבודת ה', על היחס לעולם החול, ועל הגדרת היקפה של התורה. מנקודת המבט של תורת ארץ ישראל, הקדושה רחבת היקף היא וחובקת בקרבה הרבה יותר ממה שנראה לעין כקדוש. על כן תורת ארץ ישראל מרחיבה את גבולות המושג 'תורה' הרבה מעבר לספרים התורניים הכתובים.²⁶

ג. ההשפעה על דרכי הלימוד

במשנת הרב קוק עולה מכמה מקומות שתורת ארץ ישראל איננה רק רעיונות מופשטים, או סגנון חיים שונה, אלא שיש לה השפעה מעשית על דרכי לימוד התורה בבית המדרש, כמובא בפסקאות הבאות:

לא רק האגדה לבדה תואר מאור הרעיון הבהיר של תורת ארץ ישראל, כי אם גם ההלכה. יסודות הסברות, נתוח הפסקים, שרשי השיטות ומובנן הכללי הנעוץ בעמקי החיים הרוחניים והמעשיים.

אורות התורה יג, ד

בא"י שפע רוח הקדש מתפרץ לחול על כל ת"ח [...] הידיעה הזאת היא מאירה נתיבות גם על מהות הלמוד בכלל, גם על סדריו, גם על סדר העבודה השלמה הראוי' לבחירי יחידי סגולת ת"ח במקום אורו של עולם, גם על עצם תכנם של עצמיות הסברות, ההיות, החדושים והפלפולים.

אגרות הראי"ה א, צו

26. בלשונו של הרב שרלו (הרב יובל שרלו, תורת ארץ ישראל לאור משנת הראי"ה (חספין, תשנח), עמ' 245): "תורת ארץ ישראל משנה שינוי של ממש [...] המונח 'תורה' מתלבש מעתה בלבוש עשיר ורחב לאין חקר לזה הנחוץ להתקשרות המוגבלת בתורה בצדה החכמתי והמעשי". משמו של הרב ויצמן (דרכה של הישיבה, הוצאה פנימית ישיבת מעלות, עמ' 24): "בארץ ישראל התורה מופיעה בצורתה הרחבה ביותר, והיא משתרעת על כל מרחבי החיים". וראה אורות התורה יג, ז.

לא במה שתחקו, במעט או בהרבה, את הסגנון של החדוש, הפלפול והדרוש, שבגולה, תראו את כחותיכם הנפלאים, יושבי ארץ חיים, תעודה גדולה וגבוהה הרבה יותר ויותר מזה יש לכם. אתם צריכים להחזיר לנו את עטרת עוזה של תורה מקדושת חיינו הקדמונים ליושנה.

אורות התורה יג, ח

ד. חיבור הלכה ואגדה

אחד המאפיינים הבולטים, אם לא הבולט שבהם, של תורת ארץ ישראל במשנת הרב קוק הוא איחוד ההלכה והאגדה. כחלק מהכלליות הנזכרת לעיל, המאחדת ומכילה את כל תחומי הלימוד, נדרש בארץ ישראל גם לאחד בפועל בין שני תחומים המהווים לכאורה ניגוד האחד לרעהו.

השכל הכללי, המואר בקדושה פנימית, מאוירא דארץ ישראל, הוא מקיף ועומד למעלה מכל הגבלות ענינים. הוא משקיף בסקירה כוללת, ומנושאה באור חכמת אמת, על אור התורה האהבה והיראה, האגדה וההלכה, החכמה והמעשה, והענינים יונקים זה מזה ביניקה רעננה.²⁷

אורות התורה יג, ו

בעקבות דברי הרב קוק ניסו תלמידיו ותלמידי תלמידיו לגלות אפיקים מעשיים ליישומה של תורת ארץ ישראל. כמו בכל סוגיה תורנית, גם בהגדרתה של תורת ארץ ישראל נחלקו הדעות, יש הטוענים בכך ויש הטוענים בכך. נדמה לי שלא אטעה אם אומר שהרב ויצמן היה מן החלוצים לנסות ולמצוא משמעות מעשית בדרכי הלימוד של תורת ארץ ישראל. הרב שרלו שמע ממנו דברים אלו ביושבם יחד בישיבת הגולן בחספין, ומיד נרתם גם הוא לתור אחר דרכים מעשיות ליישום תורת ארץ ישראל. זכיתי ללמוד אצל שני רבנים-חלוצים אלו ולשתות מהם את מימי תורתי ועיצוב משנתי הרוחנית. במאמר זה, כאמור, ברצוני להשוות בין משנתם ודרכם, בעיקר ביישום הלימודי למעשה.

2. תורת ארץ ישראל בדורנו

27. וראה עוד: אגרות הראי"ה א, איגרת קג, עמ' קכב – קכח.

כאשר הרב שרלו והרב ויצמן מדברים על תורת ארץ ישראל, לעיתים נראה שאין הבדל ביניהם, שהרי שניהם מדברים באותה שפה ובאותם מונחים. ואכן, לעתים ישנו 'שיתוף השם' ביניהם בדברים מסויימים,²⁸ אף שההבדל גדול למעשה. אולם, ישנם גם דברים משותפים במשנתם הרוחנית, החינוכית והתורנית. בבסיס הקרבה ביניהם עומדת ההבנה שתורת ארץ ישראל איננה נוגעת רק בשטח אחד מתחום הקודש והתורה, אלא היא תורה אחדותית שהלימוד הוא רק גילוי אחד שלה. תורת ארץ ישראל מכילה בקרבה תפיסת עולם שלמה, משנה חינוכית ומוסרית, דרך סלולה בעבודת ה' ובבניין האומה בגאולה, ובאה לידי ביטוי גם בלימוד התורה.

א. כאשר מדברים על לימוד תורה חדש המיוחד לארץ ישראל, ישנה סכנה שאמירות אלה יביאו לזלזול בעולם התורה העצום שהורישו לנו הדורות הקודמים, וליצירת תחושת גאווה והתנשאות כלפיהם. סכנות אלו שימשו נשק בידי המתנגדים לחידושים בעולם התורה כבר בתקופת הרב קוק. על כן מתאמץ הרב קוק להוכיח שאין בתורת ארץ ישראל משום גאווה, שהרי לא מכוחנו אנו בא חידוש זה, אלא מכוחה של ארץ ישראל:

לא לעזות יחשב לנו, כי 'חביבה כת קטנה שבא"י מסנהדרי גדולה שבחור"ל' [...] זה המין של האור והעדן של הקדושה הנמצא בא"י לת"ח מבקשי ד', איננו נמצא כלל בחור"ל. ואנכי הנני בזה יודע ועד, כפי קטני.

אגרות הראי"ה א, צו

יותר מזה, הרב קוק מאשים אנשים אלו, שלא מיראת שמים הם מסתייגים מתורה חדשה, אלא זו יראת שמים מזויפת שבאה מחוסר הכרה במעלתה המיוחדת של ארץ ישראל:

מובן הדבר, שע"י עזיבה, ע"י מיעוט ידיעת הערך העצמי,²⁹ ע"י השפלה של הגבירה נגד שפחתה, ושהיא עוד מלובשת בתואר של מין יראת שמים, מה שהוא למרות עיני כבודו ב"ה, ע"י מה שנותנים בזה למרמס את כבוד ארץ חמדה ומקום הדום רגליו יתברך עדי עד.

שם

28. למשל, המונח 'איחוד הלכה ואגדה' הוא בעל משמעויות שונות בתכלית, כפי שנראה בהמשך, אף שמשמש את שניהם. גם האמירה שלסוגיה ישנו מימד 'פנימי' משותפת לשניהם, אך בעוד הרב שרלו יתכוון בדרך כלל לערכים המוסריים שעומדים מאחורי הסוגיה, יתכוון הרב ויצמן למימדים הרזיים שמקורם בתורת הסוד.

29. ראה עוד: אורות התורה יג, ח.

הן הרב ויצמן והן הרב שרלו מתבססים על דרכי הלימוד המסורתיות והמקורות של הדורות הקודמים. שניהם עוסקים בלימוד הסוגיות לעומקן, בלימוד הראשונים והאחרונים, ורק על גבי זה מוסיפים את הקומה החדשה אשר צובעת באור אחר את הלימוד כולו. הרב ויצמן מדגיש פעמים רבות את מודל ה'ננס על גבי ענק'. דורנו זכה אמנם במעלה גדולה של לימוד תורה, שתובעת מאיתנו הרבה, אך אין זה מכוחנו, אלא בזכות הדורות הקודמים על גביהם אנו רוכבים. עולם התורה הלך ונבנה, הלך והתפתח, ובזכות זה יש לנו את היכולת להשיג השגות חדשות בתורה:

אין אנו מתאמצים לשכוח את התורה שנתפתחה במשך אלפי שנים בחוץ לארץ בכלל ובבבל בפרט. אדרבה, בתורה זו אנו עוסקים, ושאיפתנו צריכה להיות לרומם ולהעלות את תורת חוץ לארץ באורא דארץ ישראל ולאורה של ארץ ישראל.

זהב הארץ, עמ' 11³⁰

דברים דומים כותב הרב שרלו בספרו 'תורת ארץ ישראל' (עמ' 268):³¹

אין תורת ארץ ישראל באה לבטל ולשנות את שהתקבל לאורך הדורות. תורת ארץ ישראל מדברת במפגש בין תחומים שהתבררו כל אחד לעצמו. חידושה הגדול הוא במפגש העוצמות ובהשפעה הדדית שתבוא לאחר מכן.

לאמירות אלו ישנן משמעויות מעשיות בהוראת הלימוד. הן הרב ויצמן והן הרב שרלו מקפידים שהשימוש בתורת ארץ ישראל לא יהווה תירוץ להתחמק מעול הלימוד המפרך, מהצורך להבין טקסטים קשים, ולנתח את המהלכים הלוגיים לעומקם. לימוד הפשט באופן מעמיק ועל גביו לימוד הראשונים והאחרונים, ובירור השיטות ויסודי הדינים מהווים מצע ללימוד תורת ארץ ישראל שזורח מעליהם ומפיה בהם נשמה חדשה. מטבע הדברים, אנו מדגישים את החידוש והייחוד, אך יש לדעת שאין זו דרכם הבלעדית בלימוד הגמרא.

ב. כאמור, לתורת ארץ ישראל ישנן גם השלכות חינוכיות. דרך החינוך היא גורם משמעותי ביותר בלימוד התורה, מעבר לחומר הנלמד ולשיטות הלימוד. אבי מורי אומר שניתן לחלק את הישיבות לשתי קבוצות – ישנן ישיבות שהן בחינת פה, וישנן ישיבות שהן

30. הרב יהושע ויצמן, זהב הארץ, מעלות תשס"ו.

31. ראה עוד: שם, עמ' 246.

בחינת אוזן. ישנן ישיבות בהן מצפים מתלמיד חדש שימחק את כל מה שלמד עד כניסתו לישיבה, ויתן לישיבה 'לעצב' אותו מחדש. לעומתן, ישנן ישיבות בהן 'מקשיבים' לתלמיד, מקבלים אותו כמו שהוא, ומכבדים את דעתו ומחשבותיו. עם האחרונות נמנות ישיבות מעלות ופתח-תקווה.³² גם הרב שרלו וגם הרב ויצמן מנהלים את שיעוריהם מתוך שיח עם התלמידים, מעודדים את התלמידים ליצור ולהתבטא, ורואים בתלמיד מיומו הראשון בישיבה אדם בוגר בעל דעה. עיון השוואתי בין בבלי לירושלמי יגלה שגם עמדה זו, מתורתה של ארץ ישראל היא באה. הגמרא בקידושין מוסרת כך:

אמר ריב"ל: כל המלמד³³ את בן בנו תורה, מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר סיני, שנאמר: והודעתם לבניך ולבני בניך, וסמיק ליה: יום אשר עמדת לפני ה' א-להיך בחורב. קידושין ל, א

מסמיכות הפסוקים לומד ריב"ל שאדם המלמד את נכדו, זוהי מעלה גדולה. אולם בירושלמי לומד ריב"ל מאותם פסוקים בדיוק את ההפך:³⁴

אמר [ריב"ל]: [...] כל מי שהוא שומע פרשה מבן בנו, כאילו הוא שומעה מהר סיני. מאי טעמא? והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' א-להיך בחורב – כיום אשר עמדת לפני ה' א-להיך בחורב.

ירושלמי קידושין א, ז

לדברי ריב"ל בירושלמי, המעלה הגדולה היא של מי שזוכה לשמוע תורה מנכדו, ולא של מי שזוכה להשמיע.³⁵ תורת ארץ ישראל מתאפיינת בכך שהיא מטה אוזן קשבת גם לצעיר התלמידים.

32. נהוג בישיבת פתח תקווה שבשבת אחר הצהריים ישנו "דיבור" (במילעיל) בפרשת השבוע. התלמידים יושבים סביב הרב שרלו וכל אחד מעלה רעיון, ודנים ומתווכחים. שבת אחת התארח אצלנו ישיבה אחרת. בסוף ה"דיבור" ניגש אלי תלמיד מהישיבה האורחת מזועזע ובפיו תמיהה: "איך תלמידים בשיעור א' מעזים להתבטא? מי הם בכלל?". סיפור זה מהווה בעיני דוגמא טובה לישיבה מקשיבה.

33. ההדגשה משלי, וכן בכל המקורות (י. צ.).

34. בשני המקומות מובאים מעשים של ריב"ל, המיישם את דבריו בפועל. גם המעשים המובאים בבבלי ובירושלמי שונים בהתאמה.

ג. מרכיב חינוכי נוסף הקשור בתורת ארץ ישראל הוא הרצון, המתברר על ידי החופש.³⁶ הרב קוק מדבר במקומות רבים על מעבר ההנהגה הא-לוהית בדורנו מיראה לאהבה. אחד הביטויים לשינוי השמימי הזה הוא גם במערכת החינוך הארצית, בה יש לחנך פחות בכפייה, ויותר במתן בחירה ואחריות לתלמידים. החופש הוא המבטיח את השתתפותו של הרצון בתהליכים שעוברים על האדם. הרב ויצמן מרבה לדבר על עניין זה, ומצטט את הרמח"ל באדיר במרום:

וזה סוד גדול, אבל היה צריך ביאור רחב הרבה, כי באמת זהו גורם ענין הבחירה ופעולת מעשה האדם, שאין המשפיע משפיע לפי בחינת עצמו אלא לפי בחינת המקבל ממנו.

חלק א, תנא רזא דרזין

לדברי רמח"ל, האדם מסוגל לקבל רק כמה שירצה. תפיסה זו מהווה אבן יסוד בבניין החינוך בישיבת מעלות. הרב ויצמן חוזר ומחדד את ההבדל בין המסגרת – החינוכית וההכרחית – לבין חופש מלא בדעות.³⁷ ערך זה בא לידי ביטוי גם בבניין חלוקת השיעורים בישיבה. בשנים מסויימות חולקה בתחילת השנה חוברת 'בחפץ לב'. בראשיתה הוסברה חשיבות החופש ברוחניות, ותוכנה היה הצעת השיעורים בפני התלמידים, כאשר בדומה לאוניברסיטה, כל תלמיד בוחר את השיעורים אשר ישרו בעיניו.³⁸ ערך זה בא לידי ביטוי גם בתנאי הקבלה לישיבה. באופן עקרוני מקבלים לישיבה את כל מי שרוצה ללמוד בה, ללא כל הגבלה. ראיון הקבלה נועד רק בכדי להכיר את התלמיד ולראות שהוא אכן רוצה בכך.

35. אחד הסיפורים המכוננים שסיפר לנו הרב שרלו, שפעם בהיותו בכנס אמר דברים בשונה מדעת רבו, הרב עמיטל. כאשר סיים לשאת את דבריו קם הרב עמיטל ואמר: "זה תלמיד אמיתי שלי! שלא מפחד לדבר אחרת ממני!". סיפור זה מבטא את תפיסתו העמוקה של הרב שרלו, שהוא מלמד את התלמידים תורה, אך כל תלמיד שומר על ייחודו באופי, וגם בדעות.

36. גם ל'ארצישראליותו' של ערך זה ניתן לראות מעין דוגמא בעיון משווה בין הבבלי לירושלמי. על המשנה: "[...] ולא יקרא לאור הנר. באמת אמרו: החזן רואה היכן תינוקות קוראין" (שבת א, ג) חלקו התלמודים: מדוע לתינוקות מותר לקרוא לאור הנר, ואין חשש שמא יטוהו?

הבבלי (יג, א) מנמק: "שאני תינוקות הואיל ואימת רבן עליהן לא אתי לאצלוויי" – כלומר, מפחד רבם לא יטו את הנר; ואילו הירושלמי (א, ג) מנמק: "אילין בעיי דיטפי בוצינא" – אלו, הילדים, רוצים שיכבה הנר, ועל כן לא יטוהו. בבבלי ישנה אורת יראה ופחד כלפי הרב, בעוד שבארץ ישראל ישנה אורת חופש ודרור.

37. ראה 'לדרכה של הישיבה' עמ' 33-36.

38. תכנית זו היא מהפכנית בעולם הישיבות, בו מקובל שהחלוקה לשיעורים היא לפי גיל, ולא לפי בחירה פתוחה.

גם אצל הרב שרלו מהווה עקרון זה אבן יסוד חינוכית. הוא חוזר שוב ושוב על דברי רבי יהודה הלוי: "כי הענין הא-לוהי אינו חל על אדם כי אם לפי הכנת האדם: אם מעט – מעט, ואם הרבה – הרבה" (כוזרי ב, כד). הרב שרלו מרבה לדבר עם התלמידים על כך ש"מסגרת איננה מבטיחה אלא מאפשרת", ושהותם בישיבה, על כלליה המחייבים, איננה תורמת להם דבר, אם אין הם מתאמצים ורוצים להתקדם.

3. החוטי'בציה ללימוד תורת ארץ ישראל

פתחנו את המאמר בתיאור המשבר בלימוד הגמרא. ניתן לחשוב שגם תורת ארץ ישראל היא תרופת פלא³⁹ שבאה לעזור לתלמידים להתמודד עם הגמרא. על כן, ראוי להדגיש ששני הרבנים המדוברים סוברים שאין מטרתה של תורת ארץ ישראל להתמודד עם משבר לימוד הגמרא. כך כותב הרב שרלו:

שיבת עם ישראל לארץ ישראל איננה עניין גיאוגרפי לבדו, ואף איננה מצטמצמת במציאת מקלט בטוח לעם היהודי בארץ ישראל. שיבה זו מצמיחה מחדש את כשרון ההופעה של התורה המיוחדת לארץ ישראל, שנגנזה במשך שנים הרבה לאורך הגלות. כאן מדובר כבר בהתחדשות רוחנית, הפורצת את מחסומי וכתלי בית המדרש [...] קריאתו של הרב לעיסוק בתורת ארץ ישראל באה גם כדי להציל את הדור, כפי שיבואר להלן, אולם לא זה עיקר תפקידה. אין מדובר בטכניקה חדשה להתמודדות עם הכפירה. להיפך, תופעת הכפירה בתורה היא אינדיקציה לכך שבצורתה הנוכחית אין היא מתאימה עוד לאומה.

תורת ארץ ישראל, עמ' 40⁹

רוצה לומר, שאין אנו ניגשים לחפש לימוד תורה חדשני כדי לפתור בעיה, אלא שאנו משתמשים בבעיה כדי לזהות מה ה' דורש מאיתנו. המשבר הוא תוצאה של לימוד תורה שאיננו מתאים לנפש הדור ולתביעותיו הגדולות והנשגבות. על כן, אחרי הכל, יש ביכולתה של תורת ארץ ישראל לעזור בקירוב התלמידים לאהבת תורה ולשקידתה:

39. ראה למשל תורת ארץ ישראל עמ' 31: "יש להדגיש כי אין תורת ארץ ישראל מפחיתה מאומה מן התביעה הגמורה לשקידתה של תורה ולהתמדה בה. אדרבא, מצד הכוחות הנפשיים הנתבעים מתלמידי חכמים בלימודם, עולה מכתבי

הרב כולם ציור הפוך: המבקשים לבוא בשעריה של תורת ארץ ישראל נתבעים להרבה לאין ערוך מן המקובל".

40. הרב יובל שרלו, תורת ארץ ישראל (חיספין: ספרי הגולן, תשנ"ח).

יש בתורת ארץ ישראל מזוור גם לעולם הישיבות, ועיסוק בה עשוי לרוממו ולהשיב את תלמוד התורה למקומו הראוי לו. מעבר לכך, הישיבות כולן מתמודדות עם בעיית המוטיבציה שבלמוד החלק ההלכתי שבתורה, ובעיקר התלמוד הבבלי. חלק ניכר מן הבאים בהיכלי הישיבה מלאים שאלות כרימון, על אודות סיבת העסק בתלמוד והמבוקש בו. והנה, בתורת ארץ ישראל מצויה תשובה מפרה ומרוממת לשאלה זו, עד כדי לבטל את השאלה עצמה. ולא עוד, ייתכן ויש בה כדי פתיחת שערים לחיבור נפשי עמוק בלימוד דבר ד'.

תורת ארץ ישראל, עמ' 30

גם הרב ויצמן תולה את מצב הדור במצב התורה, אם כי במוכן רחב יותר מהרב שרלו אשר דיבר על בעיית "מאסה של תורה" (שם, עמ' 27). הרב שרלו מדבר על המוטיבציה בלימוד הגמרא בתוך הישיבות, ואילו הרב ויצמן מדבר על כלל הציבור הישראלי וריחוקו מן התורה:⁴¹

האם תבענו די הצורך את כבודה של ארץ ישראל? שמא ואולי אוי לנו מעלבונה של תורה, אשר לא פעלנו די לרוממה ולשגבה כראוי לה? האם הצגנו לפני העולם תורה גדולה המתאימה לרוח הגדולה ולדרך המחשבה החדשה? שמא ואולי התרשלותנו היא זו שגרמה לריחוקו של ציבור גדול מקודשי ישראל? האם נערכו בירורים מחודשים במידת השפעתה של אתחלתא דגאולה על תוכנם ודרכי לימודם של בתי מדרשנו?

[...] ככל שיחזק האור בבית המדרש כך יקרין החוצה אורו אל כל השדות אשר ברכם ה', וכל שטחי החיים יאורו לאורו. והאור – זה תלמוד ירושלמי, תורת ארץ ישראל, אשר מוטל על דורנו לברר את דרכה.

זהב הארץ, עמ' 4

41. במאמרו על ה'הלכה הנבואית' מתייחס גם הרב שרלו להיבט הכללי הישראלי: "נמצאנו למדים כי חלק בלתי נפרד מתחיית שמירת ההלכה טמון בפיתוחו של מהלך ההטמעה הגדולה יותר של ההלכה הנבואית בקרבנו. הראי"ה קוק אף טען שבדרך זו ייפתחו שערים רחבים להשבת האומה כולה אל א-לוהיה, שכן לדעתו חלק מהכפירה מקורו בבעיטה בפרטי הלכה ובדקדוקיה כשאין רואים את האור הגדול. ראיית האור הגדול אינה עניין להסברה בלבד, אלא היא מחייבת אף מימוש מעשי".

אליבא דשניהם תורת ארץ ישראל היא תביעה א-לוהית מיושבי בית המדרש, על מנת להשיב את התורה לקומתה הראויה לה. כל עוד התורה לא מופיעה כראוי, היא לא מתקבלת כראוי. הם מתייחסים אל המשבר לא כסיבה לחידוש בעולם התורה, אלא כאינדיקציה א-לוהית כאובה לצורך הדחוף בחידוש כזה.

על אף נקודות היסוד השוות בשני בתי המדרש, בתחום הלימוד מדובר על שתי תורות שונות לחלוטין: שניהם מנסים לחבר הלכה ואגדה, אך חלוקים בשאלה מהי האגדה, וכיצד מאחדים אותה עם ההלכה; שניהם מנסים לגעת בליבה הפנימית של הסוגיה, אך חלוקים מהי אותה ליבה; שניהם מלמדים מדרש בנושא בפני עצמו, אך מוציאים ממנו מסקנות שונות לחלוטין.

ג. 'דרכי הלימוד של תורת ארץ ישראל' – הרב ויצמן

הרב יהושע ויצמן למד בישיבת כרם ביבנה ובמכון הרי פישל בירושלים. לאחר מכן היה משגיח רוחני בישיבת כפר הרא"ה, ומשם עלה לרמת הגולן להיות ראש הכולל של ישיבת ההסדר. בעקבות משבר בישיבת מעלות נקרא הרב ויצמן לעמוד בראשה, ומאז שנת תש"ן הוא ראש הישיבה. הישיבה בראשותו של הרב ויצמן חרתה על דיגלה את נושא תורת ארץ ישראל, כפי שרואה כל מי שנכנס לבית המדרש: על פרוכת ארון הקודש רקום מאמר חז"ל "אין תורה כתורת ארץ ישראל".

כפי שהזכרתי לעיל, הודפסה במעלות חוברת 'בחפץ לב', בה נכתב פירוט על כל שיעור שעובר בישיבה: מה מטרתו, מהם הדרישות מהתלמידים, ומהו אופי השיעור. נוכל ללמוד הרבה על תוכן וסגנון תורת א"י של הרב ויצמן מעיון בהגדרתו עצמו:

מטרה	דרכי העיון המובילות לתורת ארץ ישראל.
דרישות	<ol style="list-style-type: none"> 1. הופעה מלאה ארבעה ימים בשבוע: א, ב, ד, ה. 2. לימוד שני סדרים ביום (5-6 שעות ביום לפחות). 3. לעתים תידרש הכנת מקורות מוקדמת קודם השיעור. 4. לימוד ירושלמי יום ה' בערב. 5. מתאים לכל מי שיש לו רצון, אין צורך בתנאים מוקדמים.
אופי השיעור	גמרא עם ראשונים (ואחרונים לפי העניין). דגש על כללי הגמרא, בחינה עמוקה של מושגים בגמרא, חקירות להבנת המחלוקות, מידות שהתורה נדרשת בהם, מיומנות בדקדוק לשון חז"ל על-פי כללים, ועל הכל – נסיון להגיע להבנה פנימית על-פי דרכי הלימוד של תורת ארץ ישראל (לענ"ד).

(מתוך חוברת בחפץ לב)

1. פנימיות התורה

להבנתי, נקודת היסוד של תורת ארץ ישראל על-פי הרב ויצמן היא פנימיות התורה. הרב ויצמן חוזר ומדגיש את חשיבות לימוד הפנימיות בדורנו לאור קריאותיו של הרב קוק בנושא.⁴² לדבריו, בלימוד פנימיות התורה, קרי תורת הסוד והקבלה, תלויים גאולת ישראל ומצבו הרוחני. הרב ויצמן מעודד בישיבה לימוד פנימיות, מדריך כיצד לעשות זאת באופן נכון וראוי, ומעביר שיעורים בזוהר, בכתבי האר"י ועוד.

יישום תורת ארץ ישראל בדרכי הלימוד משמעותו חיבור הנגלה והנסתר, חשיפת הרבדים הנסתרים והפנימיים של הגמרא. התורה עשויה רבדים רבדים, נגלה ונסתר, סתים וגליא:⁴³ "[...] וכן בענין התורה אין הנגלה ענין בפני עצמו מהנסתר כמו שמבינים ההמוניים דרך הנסתר ודרך הנגלה לחוד, זה אינו, רק הנסתר נשתלשל ונתגלה" (שני לוחות הברית, עמ' ג). מכיוון שהחלק הנגלה שבתורה הוא השתלשלות וגילוי של רבדים נסתרים, מוטלת עלינו המשימה לגלות ולהראות את אותם רבדים הנעלמים מן העין. דברים אלו זעק הרב קוק בחריפות רבה לחכמי דורו:

אחינו היקרים, חכמי תורה, וסופרים משפיעים! גם אנו נואלנו וחטאנו. למדנו וחקרנו, פלפלנו וחדשנו, כתבנו וציירנו, אבל שכחנו את הא-להים ועזו, לא שמענו לקול נביאי האמת, לקול מעולי חכמי דורות עולמים, לקול הצדיקים והחסידים, חכמי המוסר וחכמי העיון והרזים, שצוחו והכריזו בקולי קולות כי סוף הנהר של התלמוד המעשי לבדו להיות יבש וחרב, אם לא נמשוך לתוכו תמיד מים מני ים, מימא דחוכמתא וקבלה, מים דעת הא-להים, מים טוהר האמונה הטהורה הנובעת מנשמתנו פנימה משרשה ממקור החיים. אורות, קריאה גדולה, עמ' קא

42. ראה אוסף מקורות ב'קונטרס פנימיות התורה' בתוך: אורות התורה, ירושלים תשס"ו. ראה גם ב'זהב הארץ' עמ' 102-

43. ראה: אורות התורה יג, א; אגרות הראי"ה א, עמ' צב.

מכיוון שכיום לא לומדים גמרא בצורה זו, על כן "הנהר של התלמוד [...] יבש וחרב" ותלמידינו ציחי הצמא מתרחקים ממנו. התפיסה של הרב קוק⁴⁴ על פנימיות הגמרא מבוססת ככל הנראה על דברי רבי חיים ויטאל, תלמיד האר"י, בהקדמתו לעץ חיים:

ורבנן דמתניתין ואמוראי כל תלמודא דלהון על רזין דאורייתא סדרו ליה [...] ואל יתמה האדם בראותו ס' הזוהר איך קורא אל המשנה שפחה וקליפין כי עסק המשנה כפי פשטיה אין ספק שהם לבושין וקליפין חצונים בתכלית אצל סודות התורה הנגנזים ונרמזים בפנימיותה.

מהתפיסה היסודית הזו של הרב ויצמן, נגזרות השלכות מעשיות לעולם הלימוד:

- הרב ויצמן רואה בפתיחת שערי תורת הסוד שליחות, ועוד יותר מזה באיחוד הנסתר והנגלה. על כן הוא משתמש לא אחת במקורות קבליים בסוגיות תלמודיות, ומעודד את חיפוש הנקודה הפנימית בסוגיית הגמרא. לדבריו: "הנסתר הוא מקורו הרוחני של הנגלה, ומקורות מן החכמה הפנימית שופכים אור על סוגיות ומבארים את משמעותן".⁴⁵ דוגמא לדבר, הסברת הפטור של "בעליו עימו" בדיני שואל. ההלכה מחלקת בין מקרה שבו "בעליו עמו", שאז פטור השואל מלשלם אם נגנב החפץ או אבד, ובין מקרה ש"בעליו אין עמו", שבו חייב השואל לשלם. חז"ל למדו שה"רגע הקובע" הוא רגע השאלה: אם בשעת השאלה היה בעליו עמו, אף אם בשעת מעשה לא היה עמו – הרי הוא פטור. בשיעור על הסוגיה מראה הרב ויצמן,⁴⁶ לאור דברי הרמ"ע מפאנו, כיצד דין זה לפרטיו הוא תולדה של כללים רוחניים עמוקים העומדים ביסוד המציאות.
- הרב ויצמן מייחס חשיבות רבה לסדר המסכתות והפרקים.⁴⁷ ישנה סיבה מיוחדת ופנימית לקשר בין מסכתות לסדריהם, ולסידור המסכתות העקבי.⁴⁸ גם לסדר הפרקים

44. דברים ברוח זו כותב גם תלמידו, הרב חרל"פ (הקדמה ל'ברור הלכה' על מסכת ביצה): "ואף גם זאת להיות כי כל דברי חז"ל המשניות והברייתות והגמרא על פי רזי דרוזין סתרי דסתרין נתקנו"; וראה גם ב'שם משמאל', מצורע תרע"ו: "דהתלמוד עפ"י הסוד סדרו אותו ועפ"י שניים עדים יקום דבר הנגלה והנסתר".

45. מתוך כללי הלימוד באתר 'תורת ארץ ישראל' של ישיבת מעלות:

<http://www.yesmalot.co.il/torat-il/main.html>

46. כל ציטוטי השיעורים של הרב ויצמן שיובאו במאמר לקוחים מאתר הישיבה, ראה הערה לעיל.

47. על שאלת הסדר במסכתות ובפרקים ראה חנוך אלבק, מבוא למשנה (ירושלים: מוסד ביאליק תשס"ה), עמ' 25-27.

- בתוך המסכת ישנה משמעות מהותית, ועל כן מקפידים בישיבה ללמוד מסכתות מתחילתן, ולא לבחור פרקים באופן אקראי כפי שנעשה לעיתים בישיבות אחרות.
- לא רק בסידור המסכתות בוחן הרב ויצמן את הסביבה וההקשר. גם בסוגיות הגמרא, אם יש עניין שנמצא בסביבה נושאת שלכאורה הוא לא שייך אליה, הרב ויצמן לא יסתפק בתירוצים לוגיים או מחקרניים. לשיטתו, יש לבדוק מה הקשר הפנימי של העניין לסביבה בה הוא נכתב. דוגמא לדבר מהלכות מזוזה. כלל יסודי בהלכות מזוזה ש"מזוזה – חובת הדר". על הופעותיו של כלל זה בתלמוד שואל הרב ויצמן:

יש מקום לעיון, שכן בכל המקרים מופיע ביטוי זה אגב אורחא בנושא אחר, ובמקום הטבעי, בסוגית מזוזה אשר במסכת מנחות, אין רמז להלכה זו, ומקובלנו שדברים בגו, ואם היה דין זה יסודי ומהותי בהלכות מזוזה, לא היתה הגמרא נמנעת מלאמרו בסוגיא אשר במקומה ולא היתה מזכירתו רק אגב אורחא.

לאחר בחינת המקומות בהן מופיעה ההלכה הזו, ועיון במהותה, מסיק הרב ויצמן מהו החידוש אותו אנו למדים מכך:

יובן שהביטוי שאמרה הגמרא "מזוזה חובת הדר" הוא להגדיר את החוב הממוני ומי שבפועל צריך לקבוע מזוזה, אך לא הביאה זאת הגמרא על עצם הגדרת חיוב מזוזה, שהוא בא עם גמר הבית.

- גם אגדות וסיפורים לא נמצאים במקרה במקום בו הם סודרו, אלא קשר עמוק בין תוכן האגדה לבין המסכת או הסביבה הנושאת בה היא נמצאת. דברים ברוח זו כותב רבי צדוק הכהן מלובלין:⁴⁹

כמו שאמרו בפרק הניזקין ששם מדבר מהחורבן שהוא תכלית שפלות מעלת ישראל כשיורדין עד לעפר בחטאותם. דעל כן נקבע כל הענין במסכת גיטין ובפרק הניזקין. וידוע, כי חכמינו ז"ל קבעו כל דבר

48. הרב ויצמן מעביר שיעורי מבוא לסדרים ולמסכתות ודורש את משמעותו הפנימית של הסדר. בישיבה יש גם סדרה של שיעורי מבוא למשניות המסבירה את הקשר המהותי בין כל מסכת לסדר בו היא ממוקמת, ולמיקום שלה ביחס למסכתות האחרות באותו סדר.

49. ראה גם: רבי מנחם מנדל שניאורסון, התוועדויות, כרך ב' תשנ"ב, ברוקלין תשנ"ד, עמ' 277, שם מסביר שעניינה הפנימי של מסכת בבא בתרא הוא סיום הגלות ועל כן נכתבו בה אגדות על בית-המקדש והגאולה.

בתלמוד במקום הראוי ולא על צד ההזדמן. ולפי שהחורבן כגירושין וכמו שכתוב הן ישלח איש את אשתו וגו', וכמו שאמרו ז"ל דנידונו בגירושין על כן מקומו בגיטין. ולפי שעל האמת אמר הכתוב איה ספר כריתות אמכם וגו'. על כן הפרק הפרטי שנקבע בו סיפורים אלו אינו בפרק המדבר בגיטין וגירושין רק בפרק הניזקין, כי החורבן אינו אלא ניזקין.

פרי צדיק, מאמר קדושת שבת – מאמר ג

- הרב ויצמן מתייחס בכובד ראש גם לדעות דחיות, שהרי אם נכתבו בתורה ודאי שיש עניין בהן. על כן במקומות בהם ישנה בגמרא 'הוה אמינא' או 'סלקא דעתך' ינסה הרב ויצמן להבין מה חידשה לנו הגמרא בסברות אלו. דברים ברוח זו כתב הרב חרל"פ:⁵⁰

וכמו בנבואה שכל נבואה שלא הוצרכה לדורות לא נכתבה (מגילה יד, א) כן גם כל ה"א וס"ד שאין ללמוד מהם הלכה לדורות לא נכתבה בתלמוד ולא כתבם רב אשי במשנתו.
בית זבול, ירושלים: ישיבת בית זבול, תש"י, הקדמה עמ' ד

2. מקורות

- המקורות המרכזיים המרבים להופיע בשיעורי הרב ויצמן מורכבים מרבדים שונים. הראשון הוא תורת ארץ ישראל המקורית, הלא הוא התלמוד הירושלמי. הרובד השני מורכב מפרשנים ופוסקים, בעיקר רמב"ם ורש"י. הרובד השלישי מורכב מספרים פנימיים למן הזוהר הקדוש, עבור דרך כתבי האר"י, הרמח"ל והגר"א, ועד לכתבי הראי"ה. על שימוש במקורות קבליים בלימוד כתבנו כבר לעיל, עתה נרחיב מעט אודות שאר המקורות:
- ירושלמי: חלק מרכזי מתורת ארץ ישראל הוא התלמוד הירושלמי שנכתב בארץ ישראל ומאיר בסגולתה המיוחדת, כפי שמאריך הרב קוק להוכיח באגרת קג. לימוד זה מתבצע במקביל ועל גבי לימוד התלמוד הבבלי ולא במקומו. כדברי הראי"ה: "הסדר התדירי

50. ראה עוד בשל"ה (תושב"ע, כלל לשונות סוגיות): "התלמוד מלא מזה, שהיה סלקא דעתך מעיקרא כן ואחר כך במסקנא חזר. ולכאורה קשה על הסדרן, למה סידר מה שהיה סלקא דעתיה, מאחר שאינו לפי האמת היה לו לסדר תיכף מסקנא דמילתא?"

אבל דע כי לא נזכר דבר אחד לבטלה בתלמוד שלנו הקדוש, והכל הוא אמת. ואף שהסלקא דעתך לא נשאר במסקנא לענין הא מילתא, מכל מקום הסברא של סלקא דעתך נשאר אמת לענין אחר, וצריך המעיין לראות אחר זה להבין ולהשכיל. ודבר זה הוא תורת אמת, שיעסוק האדם בעומק התלמוד, ויתבונן דכל מה שכתוב בתלמוד הוא דברי א-להים חיים".

- הוא לבא מן הגלוי אל הנסתר ומהפרטים אל הכלל" (שמונה קבצים ב, קעט) – וכפי שראינו לעיל, הבבלי הוא הפרטים והירושלמי הוא הכלל, ועל כן לומדים בבלי ואחר-כך ירושלמי. גדלותו של התלמוד הבבלי היא בהארת הפרטים הקטנים, בחינת הנושא מכל צדדיו דרך שרשרת לוגית של קושיות ותירוצים. גדלותו של הירושלמי היא בהתויית הכללים, ובעיסוק בתמצית הנושא בקיצור נמרץ וברמז. דרכה של תורת ארץ ישראל היא לאחד ולחבר ביניהם: "אבל כשאין התורה כלל, ואין רואים את קישור הפרטים אל הכלל, הכל רצין לדבר אגדה כדי לקבל טל חיים להרוות את הנפש" (עצרת ליחיאל, עמ' 61).⁵¹ הרב ויצמן מעודד לימוד ירושלמי סדור, ופעמים רבות משתמש בו להבנות חדשות בסוגיה, או שמביא אותו כמקור משווה לבבלי.
- רמב"ם: הרב ויצמן מרבה לצטט את הרמב"ם בהלכותיו או בספר המצוות. העיסוק ברמב"ם הוליד את הספר 'מצוה ברה'⁵² על ספר המצוות ברמב"ם. הרב ויצמן מייחס משקל גדול לדברי הרמב"ם, ומדייק מאוד ב'לשונו הזהב' כדבריו. פעמים רבות לימוד הרמב"ם לעומק שופך אור חדש על תכני הסוגיה, הגדרות מושגים, או בחינות שונות בעניין הנלמד.
 - רש"י: אף שרש"י נתפס לעיתים כפרשן פשוט, אף כי יסודי ומקיף, הרב ויצמן רואה בו הרבה מעבר לכך. לדעתו, במילים מעטות ובקיצור נמרץ משרטט רש"י הבנות עמוקות ויסודיות ביסוד סוגיות הש"ס. החכמה הגדולה היא לדעת לפצח את דבריו, להסיר מהם את הלוט, ולחשוף את כוונותיו הפנימיות של רש"י. את זה עושה הרב ויצמן על-ידי דיוק דקדקני בדברי רש"י.
 - מלבד המקורות האלו, ישנם מקורות נוספים האופייניים ללימודו של הרב ויצמן. הראשון הוא ספרי כללים על הגמרא והראשונים, כמו 'דרכי הגמרא' לרבי יצחק קנפנטון.⁵³ השני הן המידות שהתורה נדרשת בהם. הרב ויצמן מרבה לעיין בהם, גם דרך מקורות קבליים, ולנתח בעזרתם את הסוגיות בהן הן מופיעות.

3. מתודות

גם המתודות בהן משתמש הרב ויצמן אינן סתמיות, ונגזרות מעקרונות היסוד של תורת ארץ ישראל:

51. הרב יהושע ויצמן, "דרכי לימוד תורת ארץ ישראל", בתוך: הרב יהודה זולדן ואחרים (עורכים), עצרת ליחיאל (בית-אל תשנ"ז), עמ' 52-63.

52. נכון להיום שני כרכים, על מצוות א-לח; גם בספר זה באות לידי ביטוי דרכי הלימוד האופייניות של הרב ויצמן.

53. בעבר, לימד הרב ויצמן את הספר הזה בשיעור.

- העלאת שאלות: ⁵⁴ אחד הכללים שמתווה הרב ויצמן בתורת ארץ ישראל הוא "תפוחי זהב במשכיות כסף". לדברי הרב: "קושיות רבות בסוגיה הן כחורים דרכם ניתן להציץ פנימה אל העומק הפנימי", ⁵⁵ ועל כן קודם הלימוד מנסים לתהות על פשטה של הסוגיה ולהעלות את השאלות והתמיהות העולות ממנה. בצורה זו גם מתנהלים השיעורים. שיעור מדרש נפתח ברצף תמיהות על המדרש וסגנונו, ⁵⁶ ושיעור כללי נפתח ברצף שאלות על הסוגיה. דרך תמיהות אלו פותח הרב ויצמן את מהלכו בסוגיה.
- סדר הישיבה: בשיעוריו של הרב ויצמן, סידור הישיבה איננו שגרתי. התלמידים לא יושבים בשורות מולו, אלא במעגל גדול, כך שכל תלמיד רואה את כלל המשתתפים. ⁵⁷ צורת הישיבה נועדה כדי לתת לכל התלמידים הזדמנות להשתתף בשיעור, לשאול שאלות ולומר את חידושם. ואכן, ישנם שיעורים המתחילים בסבב בין התלמידים, כשכל תלמיד מעלה את שאלותיו או תובנותיו מהסוגיה או המדרש. ישיבה זו מבטאת את דרכי החינוך הארצישראליות, כפי שכתבנו לעיל על ההקשבה.
- דיוק בלשון: דרכו של הרב ויצמן לדייק בלשונם של חז"ל, וכן בזה של רש"י ורמב"ם. הוא מייחס רצינות לכל מילה ולכל אות, ומסיק מכך משמעויות עמוקות. ⁵⁸ הדיוק נובע מכך שהרב ויצמן מייחס רוח הקודש הן לדברי חז"ל, והן לרש"י ⁵⁹ ולרמב"ם. ⁶⁰ ברמב"ם

54. שמעתי מהרב ויצמן כמה פעמים שיש יתרון גדול ללמוד עם אנשים שמעולם לא למדו תורה בצורה מסודרת, מכיוון שהם ניגשים אל הגמרא בכנות וביושר, ושאלותיהם התמימות והפשוטות, 'שאלות של חילונים', הן פתח להבנות יסודיות ועמוקות ביותר. בהקשר זה ראה גם עין איה שבת, א, נט: "אמנם כדי שתעורר הפליאה את כח החושב ורגשות הלב באופן מלא, כדי שיהיו הכל מוכנים לקבל הרושם הטוב של ההבנה השלמה כשתבא אחר הפליאה, כדוגמת 'מים קרים על נפש עיפה', שהצמאון הקדום מכין את ההתקבלות הטבעית. ע"כ צריך שתהי' הפליאה הולכת בכל תוקפה"

55. ראה לעיל בהערה 45. (מתוך כללי הלימוד באתר 'תורת ארץ ישראל' של ישיבת מעלות:

<http://www.yesmalot.co.il/torat-il/main.html>

56. בחוברת 'בחפץ לב' בשיעור מדרש של הרב ויצמן מופיעות הדרישות: "לחשוב על שאלות העולות מלימוד המדרש"; ובאופי השיעור: "שאלות העולות מלימודו".

57. יוצא דופן היה השיעור הכללי, שמכיוון שפנה לכל הישיבה נעשה בבית המדרש. אולם לאחר זמן הרב ויצמן החליט על שינוי, והעביר את השיעור לכל שכבת גיל בנפרד. השיעור עבר מבית המדרש לחדר שיעורים, וגם בו עברה הישיבה להיות מעגלית.

58. מתודה זו משתלבת כחלק מהייחוס המיסטי לטקסטים בו עסקנו לעיל. ראה: הרב מיכאל אברהם, "בין מחקר לעיון", הרמונוטיקה של טקסטים קנוניים, אקדמות, ט (תמוז תש"ס).

59. ראה של"ה, פרשת יתרו, תורה אור, ו: "נצנצה בו רוח הקודש".

60. ראה שמונה קבצים ו, מב.

הדיוק יעסוק גם בשאלות כמו: למה הביא הרמב"ם הלכה מסויימת דווקא במקום פלוני, מדוע בחר ללמוד מן המקרא דווקא מפסוק פלוני, מדוע כתב עניין מסויים פעמיים וכדומה.

דוגמא לדבר מוצאים בשיעור כללי על תחילת מסכת סנהדרין. בשיעור זה מנתח הרב ויצמן את הסיבה לכך שרש"י מביא את צמד המילים "הודאות והלוואות" בסדר שונה:

בפירושו לשיטת רבי אבהו כתב רש"י: "[...] ולמעוטי הלוואות והודאות שהן באין על גמילות חסדים [...]"

בפירושו לשיטת רבא כתב: "[...] והכי קאמר דיני ממונות, דהיינו הודאות והלוואות בשלשה הדיוטות [...]"

ובפירושו לשיטת רב אחא כתב: "מדאורייתא חד נמי כשר – בהודאה והלוואה [...]"

על פי דברינו ניתן להבין שינויים אלה.

ר' אבהו מדגיש את עניין גמילות חסדים, שעל כן אין להכניס הלוואות בתוך "דיני ממונות", ועל כן פתח רש"י בהלוואות, שהן המבטאות עניין זה.

רבא מדגיש עניין הממון, שאף הודאות והלוואות חלק מ"דיני ממונות", ועל כן פתח רש"י בהודאות, שדין הודאת בעל דין קיים רק בממון ולא בקנס או באיסור וכדומה.

רב אחא מדבר על דן יחידי, וכפי שאומר: "מדאורייתא חד נמי כשר", שזוהי לשון של דיעבד, ועל כן הבין רש"י שיחיד דן באקראי, ולא כחלק מסדר הדין, על כן כתב בלשון יחיד, המבטאת עניין האקראיות. מתוך אתר הישיבה

את הדיוקים לא עושה הרב ויצמן רק בלשון הראשונים, אלא כמובן גם בלשון חז"ל. ולא רק בלשון, אלא גם בסגנון ובמבנה. מושגים ומונחים המופיעים במקורות חז"ל זוכים לניתוח מעמיק. לדוגמא: "הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו" (סוכה נב, א) – ההבנה הפשוטה היא שיצרו של אדם אחד גדול מיצר חברו, אך חז"ל כתבו "גדול הימנו", ממי?

● בחינות: בסוגיות רבות מראה הרב ויצמן שישנן בחינות שונות לנושא הסוגיה. בחינות אלו יכולות להצטייר בדעות תנאיות או אמוראיות שונות, בשיטות השונות של המפרשים – גאונים, ראשונים ואחרונים, או בפסוקים שונים המשמשים לאותו עניין.

לדוגמא: שתי בחינות ליום הכיפורים:⁶¹ קדושת הזמן, בתוך רצף המועדים; וקדושת המקום, הייחודית ליום זה. בחינות אלו ניכרות בתורה – בשתי הפרשיות בהם נזכר יום הכפורים, בראשונים – במחלוקת רמב"ם ורמב"ן, ובכתבי אחרונים – הרמח"ל והרא"ה.

ד. 'ההלכה הנבואית' – הרב יובל שרלו

הרב יובל שרלו למד בישיבת הר עציון וממנה יצא לכהן כרב הישוב טירת צבי. מן העמק עלה צפונה ושימש כר"מ בישיבת ההסדר בחיספין, ובשנת תשנ"ח הקים את ישיבת ההסדר בפתח תקווה אשר הוא עומד בראשה. תקופה מסויימת כיהן הרב שרלו כרב בית כנסת בעיר. הרב שרלו הוא ממקימי ארגון 'צהר' ומחלוצי שו"ת האינטרנט. מעבר לתפקידו בישיבה הוא מעורב בתחומים שונים בציבוריות הישראלית, ובשנים האחרונות היה חבר בין השאר בוועדת הלסינקי ובמועצת העיתונות. בבסיס הקמת הישיבה עומד הרעיון של תורת ארץ ישראל. לא בכדי במפגש המכין להקמת הישיבה קיבלו התלמידים את ספרו של הרב שרלו "תורת ארץ ישראל".

הרב שרלו עוסק בתנ"ך כל ימיו. הוא צמח בישיבת הר עציון, אשר ניתן לומר שבה התחדש לימוד התנ"ך בדורנו, ומאז הוא מלמד תנ"ך במתכונות שונות ובמקומות רבים. שמעתי פעם מהרב יהושע שפירא את האמירה ש"התלמוד הבבלי הוא היהדות". אני בטוח שהרב שרלו היה מגדיר שהתנ"ך הוא היהדות. ניכר שקרבתו הגדולה לתנ"ך מעצבת במידה רבה את שיטתו בלימוד תורת ארץ ישראל.

1. הלכה נבואית

נקודת היסוד של הרב שרלו בתורת ארץ ישראל היא ההלכה הנבואית. לדבריו, שלושה גורמים תובעים מאיתנו שינוי בעולם ההלכה. הגורם הראשון הוא נפש הדור, שניכר שאיננה מסתפקת בהלכה במתכונתה הנוכחית. הגורם השני הוא חזרת עם ישראל לתפקודו כגורם בעל הרכב כללי וציבורי, בעוד שההלכה נותנת מענה רק ליחיד. הגורם השלישי הוא התפתחות המוסר, ועלייתן של דילמות ושאלות אתיות על שולחנם של הפוסקים, כאשר טרם יש להן מענה.

תורת ארץ ישראל היא שאמורה לתת מענה לבעיות אלו. יש לשוב ולהשתמש בפסיקת ההלכה ובלמוד התורה במקורות שנעזבו. במוסר הטבעי, בדברי הנביאים, במדרש

61. מושג הארץ, קדושת הזמן והמקום ביום הכפורים (מעלות תשס"ה) עמ' לה-מב.

ובאגדה, ובאמירות מוסריות כלליות שאנו מוצאים בדברי חז"ל. זו המשמעות של איחוד הלכה ואגדה:

האגדה עצמה רבת פנים היא ביותר. וכן ההלכה המאוחדת עימה מורכבת, אשר על כן היא מחייבת לעשות שימוש בהנחיות כלליות, ולא בניסוח ההלכתי המקובל. כאן מדובר כבר לא רק בהסברים השאולים מעולמה של האגדה, אלא בהשפעה של ממש על הפסיקה ההלכתית. המהלך ההלכתי חייב להיות קשור אל דרך ארץ הטבעית ואל מגמתה הא-לוהית.

תורת ארץ ישראל, עמ' 170

ובהערה 64 שם מביא את אחד המקורות המכוננים בעניין זה:

דוגמה לניסוח הלכתי כללי, המואר באורה של המגמה האלוקית, מצויה בדברי ה'מגיד משנה' בסוף הלכות שכנים: "...ועניין דין בן המצר הוא, שתורתנו התמימה נתנה בתיקון מידות האדם ובהנהגתו בעולם כללים באמירת קדושים תהיו, והכוונה כמו שאמרו ז"ל קדש עצמך במותר לך שלא יהא שטוף אחר התאוות. וכן אמרה ועשית הישר והטוב, והכוונה שיתנהג בהנהגה טובה וישרה עם בני אדם. ולא היה מן הראוי בכל זה לצוות פרטים, לפי שמצות התורה הם בכל עת ובכל זמן ובכל עניין, ובהכרח חייב לעשות כן, ומידות האדם והנהגתו מתחלפת לפי הזמן והאישים...". מצות קדושים תהיו עשויה להיות בנין אב להבנת הצווי הנבואי הכללי, שהמשכו באגדה, וההשפעה שיש לכך על דרך הניסוח המעשית של מסקנות העניין.

שם

חיבור האגדה להלכה יהיה על ידי ניסיון להבין את טעמי המצוות וההלכות, לדעת לשאוב מהם את עקרונות הליכה שלהם, ולהפעילם במקומות אחרים: "יש להתייחס על המצווה כמעין "אב", והיא מחייבת ברמת התורה שבכתב הרבה מעבר למה שכלול בה באופן ממוקד".⁶² כך הוא רואה את תפקיד הלומד, לאתר ולהגדיר את האבות, ולנסות ללמוד מהם את התולדות הערכיות והנורמטיביות.

62. הרב יובל שרלו, "משנת הרמב"ן והשפעתה על הפסיקה ההלכתית", צהר לג (תשס"ח), עמ' 27-38 (להלן: משנת הרמב"ן).

2. מקורות

- ראשונים: בשיחה שבעל פה אמר לי פעם הרב שרלו, שלדעתו, הראשונים קרובים מאוד בשיטתם ובסגנונם לתורת ארץ ישראל.⁶³ ראשית, אנו מוצאים בראשונים לא מעט פעמים שמשמשים בדברי אגדה כדי לפסוק הלכה, לדוגמא ברשב"א⁶⁴ ובתוספות. שנית, לעתים הם משתמשים בסברות כלליות מטא-הלכתיות, ולא מסתפקים בשיח הפנים-הלכתי בלבד. דגש מיוחד נותן הרב שרלו לרמב"ן ולתוספות. במאמר ארוך מוכיח הרב שרלו בצורה יסודית שהרמב"ן בפירושו על התורה מניח תשתית לכלים חדשים בפסיקת ההלכה:

הרמב"ן מתייחס לארבעה מעגלים מחייבים. המוסר הטבעי והאנושי הוא ראשית התורה, וזו חובה שקיימת מצד עצמה עוד קודם לצייווי הא-להי; מעל לקומה זו ישנם ציוויים כלליים של ריבוננו של עולם, שאף הם אינם מקושרים במצוות דווקא, ואלה נלמדים מ"ונשמרת מכל דבר רע" ודומיהם; מעל להם נמצאים המצוות המשמשות מעין "אב" לעניינים רבים אחרים הנלמדים מהמצוות עצמן; מעל להם נמצא הצייווי הכללי הנלמד מהמצוות והוא "קדושים תהיו" בתחום בין אדם למקום, ו"ועשית הישר והטוב בעיני ד' א-להיך" בעניינים שבין אדם לחבירו.

משנת הרמב"ן

1.

- תוספות: הרב שרלו מוצא קרבה רבה לבעלי התוספות ממספר סיבות. לדבריו, בעוד רבים מהראשונים היו נועצים את מטרת לימוד התורה בדיעת ההלכה, הרי ששיטת

63. דברים דומים שמעתי מהרב ויצמן בהקשר אחר. על בסיס דברי הגר"א בביאורו לספרא דצניעותא (וילנא תרמ"ב, לח, א), אמר לי שככל שהולכים ומעמיקים בגלות, כך הולכים ומתרחקים מהאור הארצישראלי המיוחד. על כן ניתן למצוא באחרונים סברות שאינן מתקבלות על הדעת. להלן דברי הגר"א שם: "כי מעת שחרב הבית יצאה רוחנו, עטרת ראשנו, ונשארו רק אנחנו, הוא גוף שלה, בלא נפש. ויצאה לחו"ל הוא הקבר, ורימה מסוכבת עלינו, ואין בידינו להציל מן העכו"ם האוכלים בשרנו. ומכל מקום היו חבורות וישיבות גדולות, עד שנרקב הבשר והעצמות נפזרו פיזור אחר פיזור. ומכל מקום היו עדיין העצמות קיימות, שהן התלמידי חכמים שבישראל, מעמידי הגוף, עד שנרקבו העצמות ולא נשאר אלא תרווד רקב מאתנו ונעשה עפר, שחה לעפר נפשנו. ואנחנו מקיין עתה לתחיית המתים, התנערי מעפר קומי, ויערה רוח ממרום עלינו"

64. על יחסו של הרשב"א לחלקי האגדה בתלמוד ראה י"מ תא שמע, הספרות הפרשנית לתלמוד, חלק שני (ירושלים תש"ס), עמ' 61-64.

בעלי התוספות קרובה יותר לאופי הלימוד היום, בכך שהיו מצביעים על הוצאת משמעויות ועקרונות מנחים מתוך הגמרא כמטרת הלימוד. בנוסף, צורת הלימוד שלהם, ומרקם יחסי רב ותלמיד היה הדדי ואינטימי, ופעמים רבות התלמידים מוסיפים משלהם לפירוש הסוגיה.⁶⁵ כאשר הרב שרלו מלמד שיעור יומי בגמרא, הוא פותח את הבוקר בשיעור תוספות, ומקנה לתלמידים סדר ושיטתיות בלימוד התוספות.

- שו"תים: על מנת לבחון את העיקרון היוצא מהסוגיה, וכיצד ניתן ליישם אותו בחיים, מביא הרב שרלו פעמים רבות שאלות ודילמות מהחיים, מעמת אותן עם הנלמד, או מעצים אותו בעזרתן. לפעמים יהיו אלו שאלות שמופיעות בשו"תים שונים, ולעתים יהיו אלו שאלות שנתקל בהם הרב שרלו בעצמו, בפעילותו הציבורית וההלכתית הענפה. השו"ת הוא כלי טוב מכיוון שהוא לא משתמש רק בסברות הלכתיות נטו, אלא גם במרכיבים מטא-הלכתיים. בנוסף, ספרות השו"ת עוסקת כולה ביישום עקרונות תורניים בחיים, וזוהי נקודה מרכזית בדרך הלימוד של הרב שרלו.

- מקורות מטא-הלכתיים: הרב שרלו מרבה להשתמש במקורות מטא-הלכתיים, המבטאים את תפיסתו הייחודית לגבי החידוש שצריכה לעבור ההלכה. את המקורות האלו שואב הרב שרלו מכל התקופות. התקופה הקדומה ביותר היא הנבואה. שיעור התנ"ך שמעביר הרב שרלו בבוקר, לא מנותק מלימוד הגמרא שבא אחריו. הרב שרלו רואה ערך עליון בחיבור הגמרא לדברי הנבואה. פעמים, יקשר את החומר הנלמד בגמרא לשיעור שהעביר באחד מספרי הנביאים באותו בוקר. פעמים אחרות, ישתמש בדברי נביאים כדי להאיר את הסוגיה. כך למשל בסוגיית שליח לדבר עבירה, העביר הרב שרלו שיעור על חטא דוד ואוריה.

ישנם כללים מטא הלכתיים רבים הפרושים בתלמודים: מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזדיין; מוטב שתיעקר אות אחת מן התורה ואל יתחלל שם שמיים בפרהסיא; כבוד הבריות; דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום; אין גוזרין גזירה על הציבור אלא אם כן רוב ציבור יכולין לעמוד בה; אין גוזרים גזירה לגזירה; מותר לו לאדם לשנות מפני השלום; טובה חכמה עם נחלה; כל מקום שיש חילול ה' אין חולקין כבוד לרב; גדולה עבירה לשמה כמצווה שלא לשמה, ועוד.

65. זאת בניגוד ללימוד בישיבות הגאונים או בישיבת הרי"ף, שם הרב היה מרצה והתלמידים מקשיבים. צורת הלימוד של בעלי התוספות קרובה באופיה לצורת הלימוד בישיבה – יחסים קרובים בין הרב לתלמידיו, וניהול שיח על הסוגיה, כאשר גם התלמידים מוסיפים משלהם.

ישנם כללים רחבים פי כמה מאלה כמו אלה העוסקים בחשיבותה הגדולה של אחדות עם ישראל אף-על-פי שהוא עובד עבודה זרה,⁶⁶ או במשמעות מרחיקת הלכת של עבירות שבין אדם לחברו.

הרב שרלו רואה ערך רב בשימוש בכללים האלו וביישומם, דבר שלדעתו לא נעשה מספיק במהלך ההיסטוריה.

- גם אגדות חז"ל משופעות במסרים מוסריים ומטא הלכתיים ומהווים מצע טוב לחיבור הלכה ואגדה. לעתים, מעביר הרב שרלו בבוקר במקום השיעור בתנ"ך שיעור על אגדות המסכת, ופעמים יקשור את הנלמד בשיעור אגדה לסוגיית הגמרא.
- מלבד מקורות חז"ל ישנם מקורות מטא-הלכתיים מכוננים אותם יצטט הרב שרלו פעמים רבות. כזה הוא למשל נימוקו של ה'משך חכמה' (בראשית ט, ז) לפטור האישה ממצוות פריה ורבייה, על ידי העיקרון של "דרכיה דרכי נעם". כזה הוא גם הסברו של הרב שמעון שקאפ על יסוד דיני הקניינים והבעלות.⁶⁷

כל דיני המשפטים של דיני ממונות בין איש לרעהו, אינם כדרך כל מצוות התורה. דבכל המצוות הוא מה שהזהירה לנו תורה בעשה ולא תעשה, חיוב קיומם עלינו הוא העיקר לקיים מצוות ד'. ובדיני ממונות אינו כן. דקודם שחל עלינו מצוות ד' לשלם או להשיב, צריך שיוקדם עלינו חיוב משפטי. דהרי אף אם קטן הוא הגוזל, דאינו בר מצוות, מכל מקום מוטל על בית דין להציל עשוק מיד עושקו לכוף את הקטן להחזיר החפץ הגוזל לבעליו. ועוד כלל עיקרי בזה: דהיכא שאנו דנים על איזה זכות וקנין של אדם באיזה חפץ או שעבוד ממון, אין אנו דנים כלל על ענין שמירת איזה מצוה, אלא ענין מציאות למי קנוי הדבר, ומי ומי ראוי ע"פ תורת המשפטים להחזיק את החפץ. שיערי יושר ה, א

היסוד העולה מדבריו, ושאותו הוא מפתח מאוד בהמשך דבריו שם, הוא כי דיני ממונות מתחלקים לשניים: בבסיס עצם החוב או הזכות הממונית. בסיס זה הוא דבר מציאותי

66. ראה את דבריו מרחיקי הלכת של בעל המשך חכמה לשמות יד, כט. מנוסח דבריו עולה כי אין הוא מתכוון לדברי פרשנות בלבד, אלא להנהגה אופרטיבית של ההלכה.

67. מקור זה מהווה דוגמא טובה לנקודות המחלוקת בין הרב ויצמן לרב שרלו. בעוד הרב שרלו רואה בו מקור משמעותי לחשיבותו של המוסר הטבעי, הרב ויצמן שולל את סברתו מכל וכל (ראה לעיל הערה 60). לתפיסתו, ענייני הקניין והבעלות נשענים על יסודות עמוקים. עניין זה נוגע באחד מכללי היסוד של הרב ויצמן בלימוד: "הנגלה דן בדרך התגובה המתאימה למציאות, והנסתר מברר את מקורה הרוחני של המציאות, מדוע היא בנויה כפי שהיא".

- שכלל לא קשור לדיני התורה, אלא נקבע על פי השכל הישר והמוסר הטבעי. על גביו באים דיני התורה המצווים עליך לנהוג בהתאם לאותו חוב.
- בהמשך טבעי למקורות שראינו, רואה הרב שרלו מקור חשוב ביותר במוסר הטבעי של האדם.⁶⁸ לדבריו: "הנבואה מתאפיינת בכך שהיא נותנת משקל יתר לכוונה הפנימית, למוסר הטבעי, לעניינים ציבוריים וכלליים, לדרך הארץ הטבעית ולסדר שבו יש לקיים את המצוות" (ההלכה הנבואית, אקדמות יב).⁶⁹ לכן רואה הרב שרלו חשיבות רבה לרגשותיו הטבעיים של אדם ביחס לעניינים הלכתיים ותורניים. עניין זה הוא גם יסוד חינוכי חשוב. הרב שרלו מדבר רבות על כן שלעתים ישנה התנגשות בין אמירתה של התורה לבין רגשותיו של האדם. אין זה אומר שהאדם לא בסדר, ושעליו 'לחנך' את רגשותיו לאורה של התורה, אלא במקרה כזה על האדם לעקוד את עצמו ולשמוע בקול ה'. הקושי אותו חווה האדם הוא לגיטימי, וההתגברות עליו היא היא עבודת ה'.

3. מתודות

- "אלו ואלו": עניין עמוק מאוד לומד הרב שרלו ממחלוקת בית שמאי ובית הלל, ומהדרך בה הוכרעה ההלכה למעשה בין שני בתי המדרש:

שלש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים: הלכה כמותנו, והללו אומרים: הלכה כמותנו. יצאה בת קול ואמרה: אלו ואלו דברי א-להים חיים הן, והלכה – כבית הלל. וכי מאחר שאלו ואלו דברי א-להים חיים, מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן? מפני שנוחין ועלובין היו ושונין דבריהן ודברי בית שמאי, ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן.

עירובין יג, ב

בת הקול מלמדת אותנו שלושה יסודות חשובים. ראשית, אמנם ההלכה כבית הלל, אך "אלו ואלו דברי א-להים חיים". בכל מחלוקת או דיון, בין בגמרא ובין בחיים, יש נקודת אמת לכל דעה ולכל צד. כדברי הראי"ה (אגרות הראי"ה, אגרת יח, עמ' יז): "סימן רע הוא למפלגה אם היא חושבת שרק עמה הוא מקור חיים, של כל החכמה וכל היושר, וכל זולתה הכל הבל ורעות רוח".

68. ראה בעיקר: תורת ארץ ישראל 75-76.

69. הרב יובל שרלו, "דמותה של ההלכה הנבואית: תשתית עיונית להתחדשות ההלכה", אקדמות יב (תמוז תשס"ב), עמ' 48-7.

שנית, ההלכה נפסקה כבית הלל בגלל אצילותם, "שנוחין ועלובין היו [...] ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן". תמיד יש לתת יחס מכובד ורציני לדעה ההפוכה לדעתך. לעולם לא שמעתי את הרב שרלו מזלזל בדעה, גם אם הוא לוחם בה בכל תוקף. תמיד יסביר את צד האמת שבה, ואת הנקודה ממנה עלינו ללמוד, קודם שיציג את דעתו האישית. דברים עמוקים אלו מיוסדים על דברי הרב קוק בכמה מקומות, והנני יודע ועד שהם דורשים עבודה יסודית על המידות:

כל שיטה שבעולם אינה צדה נפשות בצד הרע והשפל שבה כ"א בצד הטוב וניצוצי האורה שבה, על-כן עבודתנו היא למצא את ניצוצי האורה שבכל שיטה, אפילו המהרסת, ובטוחים אנו שכל מה שהוא טוב מסכים הוא עמנו, "אך טוב לישראל א-להים לברי לבב".
אגרות הראי"ה א, קעח, עמ' רכט

שלישית, לכל דילמה צריכה להיות הכרעה, "והלכה כבית הלל". בשיעורים רבים יציג הרב שרלו דילמה מחיי היומיום או מענייני ציבור, יציג את הדעת השונות בצורה בהירה וחיונית, ולבסוף יאמר את הכרעתו.

- סידור שיטות: הדרך שביארנו בסעיף הקודם באה לידי ביטוי גם בעולם הלימוד. בראשית הצגתה של סוגיה יציג הרב שרלו את שיטות הראשונים השונות, יתח בבהירות את נקודת העומק של כל דעה, ואת נקודת המחלוקת בין הדעות השונות, ולבסוף יציג את ההכרעה להלכה, ומדוע הוכרע כן. סידור השיטות הוא המבוא הנכון להבנה פנימית של הסוגיה.⁷⁰
- השלב הבא לאחר סידור השיטות הוא ניתוח המשמעות העקרונית והפנימית של השיטות, ויישום העקרון בחיי המעשה וברשות הציבור. תוך כדי השיעור או בסופו מעלה הרב שרלו בפני התלמידים דילמות מוסריות, ערכיות, קיומיות ומנסה לבחון את הכרעתו לאור השיטות השונות. בסוף כל לימוד חשוב מאוד לצאת עם מסקנה ברורה: מה למדנו? מה נתחדש ונתחדד לנו בחיים? איזו אמירה ערכית ומוסרית אנו לוקחים מהסוגיה?
- יצירה עצמית: הרב שרלו רואה ערך רב בכתיבה. הוא עצמו כותב הרבה, וכותב היטב: בצורה מסודרת ובהירה, במבנה הגיוני ורציף, ובשפה קולחת ונאה. כך הוא גם מחנך את תלמידיו: לשבת ולכתוב. בסוף 'זמן' הוא מבקש מכל חברותא להכין שיעור על

70. ראה מה שכתב הראי"ה באורות התורה יג, ד: "לא רק האגדה לבדה תואר מאור הרעיון הבהיר של תורת ארץ ישראל, כי אם גם ההלכה. יסודות הסברות, נתוח הפסקים, שרשי השיטות ומובן הכללי הנעוץ בעמקי החיים הרוחניים והמעשיים".

נושא מסויים, ללמוד אותו בעצמם, להעמיק בו, ולסיום לכתוב עליו. פעולות אלו מעניקות לתלמידים את היכולות לעמוד על הרגליים של עצמם בתחום הלימוד, ומקנות להם כלים חשובים בתחום הניסוח והכתיבה. גם דרך זו יונקת מרוחו של הרב קוק:

העט כבש לו את העולם, הוא רודה במחשבות, ברגשי הלב, וגם במעשים, בבטחה הוא עושה דרכו, חצים שנונים ומדקרות חרב במנוחה הוא שולח. היעלה על הדעת, שאנו רשאים לחשות ולא לקנות לנו את הזיין המודרני הזה?

אגרות הראי"ה א, כז, עמ' כה

- אקדמיזציה: כלים רבים לוקח הרב שרלו מעולם המחקר ומן האקדמיה. אמנם, אין לו שום 'תואר' אקדמי רשמי, אך כתיבתו המסודרת עומדת בכבוד רב במבחן האקדמיה. דבר זה הוא לסמל לשימוש הרב שעושה הרב שרלו בכלי המחקר. הן בצורת הניתוח והכתיבה, הן בחומר עיוני, והן במתודות וצורות חשיבה. הרב שרלו מתנך לקרוא ולעיין במאמרים ומחקרים. לא אחת הוא מצטט חוקרים ומביא בשמם סברות ורעיונות. בעיניו, הדבר הוא חלק מהותי מדמותו של תלמיד חכם ארצישראלי:⁷¹

המעייין בפרקים הקודמים בהם מדובר בדמות לומד תורת ארץ ישראל אינו יכול להתעלם מהעובדה כי אכן מדובר בעיצוב שונה באופן משמעותי של תלמיד חכם. אנו הדגשנו נקודות כגון: אדם מלא בדרך ארץ, במובן המקורי של המילה (ולא כביטוי לנימוסים והליכות בלבד), המחובר אל טבעיות החיים, בעל רגישות מוסרית עמוקה, ממולא בדעה רחבה, בעל יכולת ספרותית וכלי ביטוי עשירים, לומד תורה ממקום שלבו חפץ ובמנוחת הנפש ועוד ועוד. למעלה מזו, הוא מחובר אל הידע האנושי הרחב, מכיר בתרבות העולם, בעל חיות

71. הרב שרלו מכיר בכך כי שאיפות אלו לא ידורו בקלות בכפיפה אחת עם אופיה של הישיבה (תורת ארץ ישראל, עמ' 282): "דבריו של הראי"ה מלמדים על הצורך בבעלי כשרון לפסוע על גבי גשר צר מאוד. מחד גיסא יש צורך בדביקות מוחלטת בתורה, עד כדי התמסרות ללא שיוך לתכלית הזאת. 'בכל דרכיך דעהו' איננו רק פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויים בה, אלא היא מתווה דרך חיים מקפת כל. התביעה לשליטת התלמיד חכם בכל ממני התורה, לרוחבה ולעומקה של שיטת הלימוד, בהיקף ובקיאות, מורה על צורך בהגבחה חומות ובניתוק מן החיים. על המוסד העיקרי של תלמוד תורה בזמננו, הישיבה, להיבנות כחממה סגורה. מאידך גיסא, על תלמיד חכם זה להיות בו זמנית מעורב בדעת עם הבריות, ומלא בכל אותם עניינים שהוזכרו לעיל".

פנימית המחברת אף אל העינוגים והיופי שבמציאות, וחותר
לאותנטיות של העצמיות הנפשית.⁷²

תורת ארץ ישראל, עמ' 274

ה. בין שתי תורות

1. סיכום

חידושו של הרב ויצמן הוא בין השאר חידוש מתודולוגי בלימוד הגמרא עצמו, כמו שכותב על עצמו בחוברת 'בחפץ לב' שחידושו הוא ב"דרכי הלימוד של תורת ארץ ישראל". לימוד הגמרא הוא המוקד של תורת ארץ ישראל, ועל כן חיבור הלכה ואגדה מתיישם בחשיפת הפנימיות של סוגיות בגמרא.

לעומתו, אין חידושו של הרב שרלו בלימוד הגמרא, שם הוא בעיקר מקנה לתלמידיו כלים וסדר. עיקר חידושו הוא בדרכי פסיקת ההלכה, ובייצור אמירה ערכית ואקטואלית של התורה. על ההלכה לשוב ולשאוב את השראתה ממקורות מדרשיים, נבואיים ומוסריים. "מתן מעמד לאלה בפסיקת הלכה הוא לא רק מתן מעמד לתוקף הנבואי, אלא גם לסוגים שונים של נימוקים כלליים ורוחניים שמקורם בדברי הנבואה והאגדה" (וארשת'ך לי לעולם, פתח תקווה תשס"ג, עמ' 97).

במידה מסויימת ניתן לומר שאצל הרב שרלו הדגש הוא באדם הלומד, ואילו אצל הרב ויצמן בתורה הנלמדת. בנוסף, הרב ויצמן קרוב יותר ללמדנות המסורתית. שיעורו נשען על פרטי הסוגיה, פותח ברצף של קושיות ומסיים ביישובן. הרב שרלו לעומתו, מתווה דרך כללית בסוגיה ואז נוגע בעקרונותיה, מעין טעמי מצוות. לרב ויצמן צריך להיות חידוש למדני בשיעור, ואילו לרב שרלו צריך להיות מימוש מעשי, יכולת לממש את עקרונות הסוגיה במרחב הציבורי.

2. נקודות המחלוקת

מכיוון שזכיתי ללמוד בשני בתי המדרש, אצל שני הרבנים, זכיתי להיחשף לנקודות המחלוקת בצורה חדה ובהירה. נראה לי שנקודת היסוד עליה מושתתת המחלוקת כולה היא אחת: היחס לפנימיות התורה. הרב ויצמן משעין את כל כובד השקפתו ותפיסתו על פנימיות

72. [...] אבל הרבה תלויה בהירות הגילוי הרזי עם אותו הביור והודאיות, האומץ ורוח החיים, שכבר רכש לו האדם המשיג בפשטותן של הדברים, בחושי בשר, ובלמוד מסודר, בריעות החברה, ובהשתתפות החיים, וברגש בריא של אנושיות, ונטייה עיקרית בריאה, טהורה ועדינה אליה [...] ("ערפלי טוהר", עמ' ט).

- התורה, וממנו נובעים סגנונו וכליו. הרב שרלו, לעומתו, שואב את השראתו לא מסודה של התורה, כי אם מנבכי נפש האדם, מכח המוסר הטבעי שנטע בו בוראו.
- **דיוקים:** כפי שראינו, הרב ויצמן רואה בדיוקים בלשונם של חז"ל והראשונים כלי לגיטימי וראוי. מהרב שרלו שמעתי כמה פעמים כי כבר בפגישה הראשונה שלו עם הרב ויצמן, בנסיעה משותפת באוטובוס, הוא החל להתווכח איתו על הדיוקים ברש"י. אם נשווה אותם לבתי מדרש קדומים, הרי שהרב ויצמן הולך בדרכו של רבי עקיבא שדרש כל קוץ,⁷³ ואילו הרב שרלו הולך בדרכו של רבי ישמעאל הסובר שדיברה תורה בלשון בני אדם.⁷⁴
 - **ירושלמי:** הרב ויצמן רואה בירושלמי מקור מרכזי ועיקרי בתורת ארץ ישראל. לעומתו, הרב שרלו רואה את הירושלמי כיצירה ארצישראלית חלקית, מכיוון שנכתב בזמן של גלות.⁷⁵ מלבד זאת, הרב שרלו מדגיש את הקושי הרב שבלימוד הירושלמי כפשוטו. הן בגלל גרסאותיו המשובשות, והן בגלל שמקומו נפקד מבית המדרש מאות בשנים. יתירה מזאת, ניתן לראות ביטוי למחלוקת על הפנימיות והטבעיות גם ביחס לירושלמי. בעוד הרב ויצמן מייחס לירושלמי את תכונותיו הייחודיות לקדושתו הארצישראלית, ולא מעלה כלל אפשרות אחרת, מזכיר הרב שרלו דברים דומים אך מסייגם בסברות מדעיות. על הקיצור של הירושלמי מול הבבלי כותב:

סגנון הירושלמי קצר הרבה מסגנון הבבלי. אין הרב קוק תולה זאת בנחיתות תקופת סבוראים לעומת התלמוד הירושלמי, או בעליונות הארמית הארצישראלית מול הארמית הבבלית, בהעדר עריכה מתאימה וכדו'. סיבת ההבדל נעוצה במקום עמוק הרבה יותר – אופיו המיוחד של הירושלמי.

תורת ארץ ישראל, עמ' 92

בהקשר להבדלים בין שני התלמודים מסייג הרב שרלו ומעיר:

הקושי השני הינו היכולת להצביע במאפייני הירושלמי על אלה הנובעים מתכנים מהותיים באמת, לעומת אלה החיצוניים, השייכים

73. ראה מנחות כט, ב.

74. ראה למשל: סנהדרין צ, ב.

75. ראה: תורת ארץ ישראל, עמ' 85; וארשתיך לי לעולם, עמ' 106: "תיתכן יצירה בארץ אף לא בעת גאולה. זהו מאפיין הירושלמי, שנכתב בארץ, שלא בשעה של שלמות קיומה הלאומי. על כן אין בירושלמי סגנון מובהק של לימודי הלכה באורה של הנבואה, אלא מאפיין בלבד של אחדות ההלכה והאגדה".

לתנאי הזמן, הסביבה, החברה ונסיבות חיצוניות אחרות. כאמור לעיל, לא כל המצוי בירושלמי הינו בבחינת 'תורת ארץ ישראל' ולא כל הבדל בינו לבין הבבלי מתפרש על רקע הייחוד המהותי. תורת ארץ ישראל, עמ' 94

גם על ההבדל באופי בין תלמידי החכמים של בבל לאלו של ארץ ישראל הוא מעלה אפשרויות אחרות, אם כי לבסוף דוחה אותן ומקבל את הסברו של הראי"ה:

לא ניתן לקבוע כי למקור זה קשר לתורת ארץ ישראל. ייתכן ומקורו באווירה התרבותית השונה, בלימוד תורה בארץ מולדת מול לימוד תורה בגלות, באווירה שונה שהתפתחה בבתי המדרשות כתוצאה מדמות העומדים בראשם ובנסיבות שונות שאינן מלמדות דבר על תוכן הלימוד ועל היות הלימוד הארצישראלי מקור רשום ללימוד תורת ארץ ישראל. אמנם, הראיות התוכניות שהובאו לעיל מחזקות את הטענה כי אין מדובר כאן בהבדל הנובע מסיבות חיצוניות בלבד – אווירה תרבותית או כלכלית, רדיפות ותנאים סביבתיים – אלא בדבר מה הנוגע בשורש.

שם, עמ' 91

- אקדמיה: סגנון המדעי של הסברות שמעלה הרב שרלו בנוגע לרקע של תלמידי החכמים הארצישראליים מאפיינת את דרכו להשתמש בכלים אקדמיים. דבר זה לא מצאתי אצל הרב ויצמן כמעט. הרב שרלו הביא לישיבתו את הרב היימן שירצה על הרקע המדעי של שיטת 'רבדים'. דבר דומה לא נעשה בישיבת מעלות, ולא בכדי.
- קיומיות: כפי שתיארנו לעיל, הרב שרלו מחפש בלימוד את האמירה של התורה. איזה חידוש ערכי או מוסרי נותנת לי התורה. כיצד אני אדם אחר על ידי התורה שלמדתי היום. על התורה לגעת בי בנקודות קיומיות ואישיות, ולשנות בי משהו. נראה לי שהרב ויצמן לא יסכים להלך רוח כזה. לתפיסתו, אנו לומדים תורה כדי לחדש בתורה, ולא כדי לחדש בנו.⁷⁶

76. במענה לשאלה 'למה אני לומד תורה' מביא הרב ויצמן את דברי הראי"ה (אורות התורה ב, א): "והנה כל הלומד תורה הוא מוציא מהכח אל הפעל את מציאות חכמתה מצד נפשו, ובודאי אינו דומה האור המתחדש מצד חיבור התורה לנפש זו לאור הנולד מהתחברותה לנפש אחרת, ואם כן הוא מגדיל התורה ממש בלמודו". לעומתו, ראה מה שכתבנו לעיל על לימוד התוספות אצל הרב שרלו.

- בעוד הרב שרלו מעלה על נס את מרכזיותו של המוסר הטבעי בתורת ארץ ישראל, מציג הרב ויצמן תפיסה אחרת. אמנם, גם לדעתו ישנה חשיבות גדולה לסברא,⁷⁷ אך הוא מחפש את השורשים הרוחניים העליונים לעניינים הטבעיים.⁷⁸
- ההשלכות של המחלוקת המרכזית בנוגע לפנימיות התורה מתרחבות, כמובן, מעבר לגבול הלימוד בלבד. אחת מאבני היסוד של הרב שרלו היא ה'נורמליות'. הייתי אומר שמולה מציב הרב ויצמן את אבן היסוד – ה'קדושה'. הניגודיות מתבטאת, לדוגמא, בתחומים הלכתיים. הרב שרלו רואה בחברה מעורבת טהורה ומידתית דבר שלכתחילה. הרב ויצמן רואה בזה דבר שיש להתרחק ממנו מאוד, ומקפיד בישיבתו על נורמות גבוהות של הפרדה. הרב שרלו מקפיד על כשרות של הרבנות הראשית. הרב ויצמן מעודד את תלמידיו להשתדל לא לאכול מוצרים עם אבקת חלב נוכרי, אף שיש להם הכשר של הרבנות.

3. בין תורה לחברתה

בסוגיה תלמודית אחת, סוגיית אונס ומפתה, מתבלטת היטב נקודת המחלוקת שבין שתי השיטות. אמנם, הרב שרלו מכיר בקשר בין תורת הסוד לתורת ארץ ישראל:

[...] ספרי תורת הסוד, אף שנכתבו ברובם בתקופת גלות, משמשים בסיס נרחב לחשיפת תורת ארץ ישראל [...] בספר הזוהר מצויים משקעים קדומים מדרכי הלימוד הארצישראליים ועל כן אפשר למצוא בו יסודות מסוימים מדמותה של תורת ארץ ישראל המתגלים דרכו.

תורת ארץ ישראל, עמ' 79-80

אך עם זאת, הוא מסתייג למעשה מעירוב של מרכיבים מתורת הסוד בלימוד:

יש בתורת הסוד בלבושה היום, יסוד שהוא היפוכה של תורת ארץ ישראל. התפתחות העיסוק בתורת הסוד הולכת בד בבד עם אובדן הזיקה למציאות.

77. כך מלמד בשיעור על הגמרא בבבא קמא מו, ב: "מתקיף לה רב אשי: הא למה לי קרא? סברא הוא! דכאיב ליה כאיבא אזיל לבי אסיא!", ומביא את דברי הרב קוק (אגרות הראי"ה כ): "דע שהסברא הישרה היא לעולם יסוד גדול בדין".

78. אחד מכללי היסוד של הרב ויצמן בלימוד: "הנגלה דן בדרך התגובה המתאימה למציאות, והנסתר מברר את מקורה הרוחני של המציאות, מדוע היא בנויה כפי שהיא".

שם

כדוגמא לדבריו מביא הרב שרלו את דברי הזוהר ברעיא מהימנא על דין מפתה, בעזרתו מסביר ומדגים מה המאפיין בתורת הסוד אשר לא מסתדר עם דרכי הלימוד של תורת ארץ ישראל:

מאפיין דרך לימוד זו הוא הפיכת הדמות החיצונית של הנערה המתפתה למשל ולסמל. הנערה היא כנסת ישראל, שהיא נתפשת ומקושרת דרך הפיתוי הגדול להידבק בשמו יתברך. התפילין הם כלי הפיתוי, והפרשה כולה אינה עוסקת בנערה בשר ודם, אלא רואה בה כלי ביטוי ליחסי כנסת ישראל והקב"ה. נראה שאין מדובר כאן בתורת ארץ ישראל במובן שאנו עוסקים בו. שהרי אנו מבקשים את הלימוד ההופעתי המעשי, המצוי במציאות עצמה, והמתבטא בדרך הלכתית החושפת את משמעות ההלכה והדין. ואילו דברי הרעיא מהימנא מנתקים אותנו מן המציאות על ידי יציקת תוכן אחר בה.

שם

לדברי הרב שרלו, אנו מחפשים בלימוד אמירה משמעותית לחיים. תורת הסוד פעמים רבות בורחת מהחיים המעשיים. היא לוקחת פרשיות ונושאים העוסקים בעולם הזה, והופכת אותם למשל ולסמל להתרחשויות עליונות. בכך בעצם היא הופכת אותם ללא רלוונטיים. המשלה זו, לפי הרב שרלו, היא אחת מתוצאות הגלות. כאשר החיים הממשיים בעולם אינם מאירים פנים, הארץ חרבה ושוממה ואין מסגרת לאומית בטוחה ויציבה, מנסים לברוח מהם לעולמות עליונים. כך הופכים מקורות מעשיים מאוד למשל ולסמל, כדי שייתנו מענה גם לימי צרה ויגון.

את דבריו סומך הרב שרלו על פסקה של הרב קוק בסוף ריש מילין:

כשהעולם הולך במהלכו הרגיל, כשאין פרעות ומהומות בחיים, יכול גם הרעיון האצילי של האדם לקחת את פרנסתו מההסתכלות בתנועות החיים, מחיי החברה ומהתורות האגודות בהם, שהוא כל התוכן של כל חכמה וכשרון נגלה, ומובטח הוא שמתוך הרכוש הזה יתעשר עושר פנימי.

לא כן הדבר בזמן שהחיים נופלים הם במהמורות המלאות מחשכי רשע ותוהו, אז העולם הגלוי מתנווד, סדריו מתערבבים, ואם יהיה האדם יונק את לשד חייו הרוחניים רק מהצד הגלוי שבאוצר הרוח,

דלדול נורא מוכן לבא עליו ולשדוד ממנו את כל עמדת תומתו, ואז כדי להחזיק את המעמד יבא התור של הצמאון הבוער אל התוכן הנעלם, אל הסקירות הפנימיות שהן מתנשאות מעל לשטח הגלוי שבחיים שבהן לא נגעה יד המהומה העולמית, וממקור חיים זה ילך האדם וישאב מים בששון להרטיב את העצמות היבשות של העולם הרוחני הגלוי שנשאר במצב כ"כ נדהם מפני תגרת יד החיים אשר נתבלבלו.

ריש מילין (ירושלים: מוסד הרב קוק, תשמ"ה), עמ' נג

בשיחה שבעל-פה הבהיר לי הרב ויצמן שהוא קורא את הפסקה אחרת. להבנתו, הראי"ה לא מתכוון בפסקה לתורת הסוד עצמה, אלא למוטיבציה ללמוד אותה. כלומר, בזמן שהחיים רעועים יש יותר משיכה לנסתר, כפי שמוכיח המשפט בו מסיים הרב קוק את הפסקה: "ומטעם זה עצמו בא הלחץ לכותב הטורים הללו לרשום את רשמי המחשבה אשר למדרש האותיות וכו' דוקא בזמן הזה". אך תורת הסוד עצמה ודאי שמחוברת לחיים חיבור חזק, ויותר מזה, היא מקור החיים בעולם.

לדברים של הרב שרלו אודות הזוהר על פרשיית מפתה מגיב הרב ויצמן באופן ישיר ובתקיפות רבה בשיעור כללי על הסוגיה:

דברים אלו הם חמורים, בכך שהם בוחנים את תורת הסוד במבט שטחי, והופכים את דברי הזוהר הקדוש מדברי א-לוקים חיים הבונים את תפיסת העולם של האדם מישראל, למיסטיקה המנותקת מן המציאות ועוסקת במשלים ובסמלים.

מתוך אתר הישיבה

הרב ויצמן מוצא דווקא בפרשייה זו דוגמא טובה ליחסי נגלה ונסתר בלימוד התורה:

במבט מעמיק, ניתן ללמוד דוקא מדברי הזוהר הקדוש האלה על היחס הנכון בין הנגלה לנסתר.

[...] היתרון בחוקי התורה איננו בכך שהם יותר צודקים במקרה כזה או אחר, אלא בכך שהם נובעים ממישור עליון יותר. הנסתר נותן לנו את המבט העליון על דברי התורה.

בהתייחסות לדין בור, למשל, אין שואלים רק מה הדין במקרה שנפל אדם לבור. בתורת הנסתר שואלים – כיצד הגיעה לעולם מציאות של

בור? מהו העולם הרוחני שבירידתו לעולם המעשי יצר את דיני הנזיקין, האישות וכדו'?

שם

הרב ויצמן ממשיך ומבאר שדרך הסיפור של אמה עבריייה, שנמכרה על-ידי אביה, מסביר הזוהר על המציאות של עולם רוחני שנמצא שלא במקומו. עולם זה הוא המקור למקרים כאלו בעולם, של דבר הנמצא שלא במקומו, כמו מוכר את בתו. הזוהר מביא שלוש דוגמאות לעניין: גלגול נשמות, גלות, ומפתח; כאשר הדוגמא השלישית שופכת אור על שתי הדרשות הראשונות, ומבארת את עומקו של העניין:

כולנו נמצאים שלא במקומנו. מקומה של הנשמה הוא למעלה, בעולמות הרוחניים, והיא יורדת, בעל כרחיה, לעולם נמוך יותר. בריאת העולם היא בצורה של אידיאל א-לוהי עליון, היורד אל העולם הנמוך, וזה יוצר שבירה, יוצר קלקולים ובעיות, וכאן מגיע תפקידו של האדם: להחזיר את הנשמה למקומה העליון כשהיא נקיה וברורה. מתוך הירידה אל העולם התחתון לעלות חזרה אל העולם העליון בלי להתלכלך ולהתקלקל.

יסוד זה מתבטא בלוחות הברית. הלוחות הראשונים – מעשה א-לוהים המה – נשברו. האידיאל הא-לוהי הגיע אל העולם זה ונשבר [...] מקורו של דין אמה עבריייה, הנמכרת ע"י אביה ומשועבדת לאדם זה, היא במציאותה של הנשמה היורדת לעולם הזה ומשועבדת לגוף, והקב"ה מבקש מאתנו, שנמלא את תפקידנו ונשיב את הנשמה למקורה נקיה וברה כשם שיצאה משם.

עיקרון זה יבהיר גם את דברי הזוהר הקדוש לגבי אונס ומפתח. ישנה דרך כיצד נושא אדם אשה – קידושין, יצירת קשר, ואח"כ נישואין – ישומו של הקשר. והנה, בדין אונס ומפתח, אנו רואים עולם הפוך – הקשר מתחיל מהצד המעשי, וכתוצאה מכך "ולו תהיה לאשה".

דוגמא נוספת בעניין זה עולה מדברי הגר"א (ביאור הגר"א לשו"ע אה"ע סי' ל"ג ס"ק ה').

הגר"א מתייחס לדברי הגמרא, הדנה האם "ביאה – נישואין עושה או אירוסין עושה" (קידושין י, א). בתוך דבריו מעלה הגר"א אפשרות שישנם שני "מסלולי נישואין". האחד, על פי הסדר – תחילתו באירוסין, המשכו בכניסתה לביתו ויחוד עימה – וכך היא נעשית

אשתו לכל דבר. המסלול השני "מתחיל מהסוף", שכן המקדש בביאה, "מדלג" על שלב האירוסין, ומתחיל ישר בנישואין. ניתן ללכת בדרך המסודרת, בקניין אירוסין, וממנו לרדת אל חיי המעשה במתבטאים בנישואין. אולם, ניתן גם "לכפות" את הנישואין על המציאות, ולא לצעוד על פי הסדר הקבוע מראש – וגם במקרה כזה הנישואין תופסים. זוהי דוגמא נוספת לכך שניתן להתחיל מהצד המעשי, ולכלול בכך את הצד הרוחני הקודם, בלא לעשותו בפועל. הסדר האידיאלי של העולם הוא שמתוך העולם הרוחני אנו מגיעים אל העולם המעשי. הזוהר הקדוש לומד, שפעמים שהדברים הולכים בסדר הפוך – העולם המעשי מניע את העולם הרוחני. בדרך כלל, אדם מקבל עליו עול מלכות שמים תחילה, ואח"כ עול מצוות. "שמע ישראל ה' א-להינו ה' אחד" בא לפני "וקשרתם לאות על ידיך". החידוש הוא שגם כשאדם מתחיל מלמטה, מהנחת התפילין, הוא דבק בשכינה. גם כשאינו מתחיל מהבנה עמוקה של יחוד ה', המעשה של הנחת התפילין ולבישת הציצית מוביל תהליך רוחני של יחוד עם השכינה.

כאשר יסוד רוחני זה מופיע למעשה, ביטויו הוא דין בדין אונס למפתה, אך הזוהר הקדוש מביט על התורה מלמעלה – לא שואל מהו דינו של אונס, אלא מהיכן נולד דין זה? כיצד ייתכן שמעשה של האדם ישפיע כלפי מעלה על העולם הרוחני? לשאלה זו מתייחס הזוהר הקדוש.

זהו גם העומק של המשך דברי הזוהר הקדוש, לגבי העוסק בתורה שלא לשמה.

כאשר אדם לומד הלכה, דן במשא ומתן של תורה ללא הבנת העומק הרוחני שבענין, וזוכה לכוון שתהיה הלכה כמותו, הרי הוא כופה על העולם הרוחני ללכת בעקבות לימודו ופסיקתו. למרות שהדרך האידיאלית היא מהפנים אל החוץ, מהנסתר אל הנגלה, גם כאשר מתחילים הפוך, מתחילים מבחוץ, הרי שניתן להגיע פנימה. מתוך שלא לשמה מגיע הלימוד לשמה – לשם התורה ועניינה הפנימי.

מדברי הזוהר הקדוש אנו למדים על היחס שבין הנגלה לנסתר, בין תגובה למציאות להבנת העולמות הרוחניים הבונים את עולמנו המעשי ואת חוקי התורה המעשיים.

שם

הרי לנו שבשיעור הכללי על מסכת כתובות מצטט הרב ויצמן את אותו קטע מהזוהר שהרב שרלו הציג אותו כמנוגד לתורת ארץ ישראל, ומראה כיצד הוא מבטא את שיטת הלימוד של תורת ארץ ישראל.

שני פרנסים טובים עמדו לישראל,
שניהם מלאים ברכת ד' בתורה, חכמה, גדולה, קדושה, צדק ומשרים [...]
שניהם כללו בתוכם את כל אוצר החיים אשר לישראל ולאדם [...]
אמנם משני הצדדים אשר להקשבת הרוח:
מהצד המסתורי הפנימי, הפאה הימנית,
שמשם חוש האמונה העמוק נובע,
וממנו תוצאות לכל בינה פנימית, קבלית, אמת רוחנית עליונה
אשר ברוח רזי אמונים היא נקלטת, ותוצאותיה חכמות נעלמות [...]
ומהצד השמאלי, הצד ההכרי, המלא שכל וחשבון, בירור והגיון,
השופט את כל ערך בהגדרותיו, ומעמיק בתהום ההבדלה
שבין המציאות העליונה מעל כל שם ותיאור מציאותי, הנקלט מאור השכל העליון
אשר בהקשבה הבינתית המדוייקה והדרגית, העסוקה בהבחנת האור הא-להי,
הפאה השמאלית נפלה למנה [...]
ויחד הם בונים את בית ישראל, מזה אחד ומזה אחד, והיו ידיהם אמונה [...]

שמונה קבצים ח, פד